

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

“ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ ТА ЇЇ РОЛЬ У ВИЗНАЧЕННІ СТРАТЕГІЧНОГО
ВИБОРУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ”

Студент II курсу магістратури заочної форми
навчання спеціальності 281 “Публічне
управління та адміністрування” освітньо-
професійної програми “Парламентаризм та
парламентська діяльність”
Ващенко Денис Ігорович

Науковий керівник:
доктор педагогічних наук, професор
Даниленко Лідія Іванівна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі
немає запозичень із праць інших авторів без
відповідних посилань

Студент

(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри
парламентаризму від “04” 12 2023 р., протокол № 14

Завідувач кафедри парламентаризму, доктор політичних наук, професор,
Гошовська Валентина Андріївна

(підпис)

Київ - 2023

АНОТАЦІЯ

Ващенко Д.І. Політична партія та її роль у визначенні стратегічного вибору розвитку держави. – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 “Публічне управління та адміністрування”, спеціальності 281 “Публічне управління та адміністрування”. – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

Визначено сутність політичних партій як інструменту державного управління. Проаналізовано основні засади утворення та функціонування політичних партій в Україні. Виокремлені функції політичних партій у політичній системі суспільства. Виділено особливості взаємодії держави та політичних партій. Охарактеризовано роль політичних партій в парламентській діяльності. Означені тенденції розвитку сучасних політичних партій. Визначено шляхи підвищення ролі політичних партій у системі державного управління України.

Keywords: political party, society, parliamentary activity, political system of Ukraine
Ключові слова: політична партія, суспільство, парламентська діяльність, політична система суспільства, державне управління, політичні тенденції.

ANNOTATION

Vashchenko D.I. Political party and its role in determining the strategic development choices of the state. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Qualifying scientific work for obtaining an educational degree at the second level of higher education (Master's degree), field of study: 28 “Public Management and Administration”, specialty: 281 “Public Management and Administration”. – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2023.

The essence of political parties as a tool of state administration is determined. The main principles of the formation and functioning of political parties in Ukraine are analyzed. Separated functions of political parties in the political system of society. Peculiarities of interaction between the state and political parties are highlighted. The role of political parties in parliamentary activity is characterized. Trends in the development of modern political parties are identified. Ways to increase the role of political parties in the system of public administration of Ukraine have been identified.

Keywords: political party, society, parliamentary activity, political system of society, public administration, political trends.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ	8
1.1. Сутність політичних партій як інструменту державного управління.....	8
1.2. Основні засади утворення та функціонування політичних партій в Україні.....	20
Висновки до розділу 1	36
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА РОЛІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ВИЗНАЧЕННІ СТРАТЕГІЧНОГО ВИБОРУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.....	38
2.1. Функції політичних партій у політичній системі суспільства.....	38
2.2. Особливості взаємодії держави та політичних партій	47
2.3. Роль політичних партій в парламентській діяльності	51
Висновки до розділу 2	63
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ.....	65
3.1. Тенденції розвитку сучасних політичних партій.....	65
3.2. Політичні партії у визначенні стратегічного розвитку держави	74
Висновки до розділу 3	81
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87

ВСТУП

Актуальність теми. Політичне життя сучасного суспільства немислиме без партії. Партії надають йому динаміки, оскільки є ареною змагання політичних тенденцій та ідей, що виражають інтереси різних соціальних груп. Пізнання партії як соціального інституту, її місця і ролі в суспільно-політичному житті має не лише теоретичний, а й практичний характер.

Наявність багатопартійності, свободи об'єднання в політичні партії та вільної діяльності політичних партій є однією з головних ознак будь-якої демократичної країни. Водночас як свобода об'єднання в політичні партії, так і діяльність політичних партій не є абсолютними, тому міжнародні нормативно-правові акти допускають відповідні обмеження діяльності політичних партій, а національне законодавство встановлює відповідні вимоги до створення та діяльності політичних партій. політичні партії, порядок їх фінансування, участь у виборах тощо.

Так, у 1994 році діяло 30 політичних партій, нині зареєстровано понад 100 політичних партій різного спрямування та спрямованості: правих, лівих, центристських, релігійних, економічних, екологічних тощо. Станом на 01.01.2022 р. В Україні офіційно зареєстровано 370 політичних партій. У виборах до Верховної Ради 2019 року взяли участь 22 політичні партії, 5 з яких стали парламентськими.

Така кількість партій свідчить про молодість української демократії та незавершеність структуризації українського суспільства. Партії в Україні здебільшого організовані під конкретним лідером, вони нечислені та не мають достатнього впливу в масштабах держави. їх осередки на місцях ведуть потужну пропагандистську та організаційну діяльність, активізуються, як правило, під час виборчих кампаній.

Багатопартійність в Україні регулюється чинними законами України «Про об'єднання громадян» та «Про політичні партії в Україні» тощо.

Дослідження питань щодо діяльності політичних партій як суб'єктів виборчого процесу висвітлювалися в працях різних вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема можна відмітити дослідження професора Гошовскої В.А. [5; 6: 55] щодо проблематики функціонування партій в системі публічного управління, політичної культури та посилення інституційної спроможності Верховної Ради України. Окремо можна відмітити дослідження Аліксійчука О.В. [8], Даниленко Л.І. [8], Дудко І.Д. [55], Крейденка В.І. [55], Пашко Л.А. [55], Рейтеровича І.В. [55], Сичової В. [55] щодо ролі партій в контексті кризи парламентаризму та політико-правового аспекту функціонування Парламенту України.

Незважаючи на те, що питанням політичних партій сьогодні приділяється багато уваги як за науково-практичними, так і практичними розробками, однак, проблематика інституційних питань щодо розвитку державного управління, її гарантування – потребує більш деталного зосередження та дослідження.

Актуальність теми дослідження щодо ролі політичної партії у визначенні стратегічного вибору розвитку держави зумовлена кризовими явищами в політичній системі нашої держави, проблемами консолідації українського суспільства, відбудови громадянського суспільства та потребою впорядкування норм щодо утворення на функціонування партій в Україні, зменшення їхньої кількості, але збільшенням їх ролі в процесі посилення спроможності коаліції та опозиції у Верховній Раді України тощо.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі положень чинного законодавства та існуючих наукових праць обґрунтувати роль політичної партії у визначенні стратегічного вибору розвитку держави та розробити шляхи вдосконалення в сучасних умовах.

Відповідно до поставленої мети, визначено **наступні завдання:**

1. Визначити сутність політичних партій як інструменту державного управління;
2. Здійснити аналіз основних засад утворення та функціонування політичних партій в Україні;
3. Визначити роль політичних партій в парламентській діяльності;

4. Охарактеризувати роль політичних партій у стратегічному розвитку держави;

5. Визначити шляхи підвищення ролі політичних партій у системі державного управління України.

Об'єкт дослідження – діяльність політичної партії у державному управлінні України.

Предмет дослідження – роль політичної партії у визначенні стратегічного вибору розвитку держави.

Методи дослідження. Методологічну основу дипломної роботи становить комплекс методів й прийомів наукового пізнання, вибір яких обґрунтовано специфікою теми, мети, завдань роботи, а також, об'єктом та предметом дипломного дослідження. Задля вирішення поставлених задач, було використано наступні загальнонаукові методи пізнання:

- Метод теоретичного аналізу і синтезу – для визначення сутності політичних партій як інструменту державного управління;
- Метод порівняння й зіставлення – для зіставлення вітчизняного та закордонного досвіду функціонування партій;
- Діалектичний метод – для співставлення різних думок науковців щодо функцій та ролі політичних партій;
- Системно-структурний метод – для визначення особливостей утворення партій та їх функціонування.
- Прогностичний метод дав змогу визначити перспективні шляхи розвитку політичних партій.

Структура магістерської роботи. робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 89 сторінок, з них основного тексту 81 сторінка. Список використаних джерел нараховує 56 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

1.1. Сутність політичних партій як інструменту державного управління

Важливим предметом наукових досліджень сучасного суспільства є політичні партії. Вони розглядаються як суспільно-історичне явище, а вивчення їх місця в політичній структурі суспільства допомагає зрозуміти їх роль у становленні та розвитку політичної системи.

Особливу увагу українські дослідники приділяють також участі політичних партій в державному управлінні. Це означає, що дослідники аналізують стратегію, тактику, методи і засоби діяльності партій, а також їх ставлення до влади. У контексті побудови демократичного суспільства актуальним є також дослідження взаємодії політичних партій з іншими політичними та громадськими об'єднаннями, а також їх ролі у формуванні органів влади та забезпеченні комунікації державних органів з громадськістю.

Міждисциплінарний підхід до вивчення політичних партій дозволяє з'ясувати їх природу, сутність та функції. Дослідження охоплює загальні закономірності виникнення, розвитку, функціонування та організаційної структури політичних партій не лише за кордоном, а й в Україні. Це сприяє поглибленню розуміння ролі партій у політичному житті країни та розвитку демократії.

Політичні партії виникають як продукт громадянського суспільства, і водночас у процесі свого функціонування вони є одним із найважливіших елементів політичної системи [8].

Політична партія – багатогране поняття, яке вивчається різними галузями науки і має глибоку історію.

ст. 2 Закону України «Про політичні партії в Україні» дає таке визначення цього поняття: «Політична партія — це зареєстроване відповідно до закону добровільне об'єднання громадян — прихильників певної загальнодержавної програми суспільного розвитку, що має на меті сприяння сприяю розвитку суспільства». формування і волевиявлення громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах». ст. 3 цього закону передбачено, що: «Політичні партії здійснюють свою діяльність відповідно до Конституції України, цього Закону, інших законів України та відповідно до статуту партії, прийнятого в порядку, визначеному цим Законом. Політичні партії в Україні створюються і діють лише із всеукраїнським статусом» [1].

У сучасній науковій літературі існують різні підходи до розуміння терміну «політична партія» (від лат. *pars* — частина, група, віділ). «Політологічний енциклопедичний словник трактує це поняття як добровільне об'єднання людей, які прагнуть досягти реалізації спільних ідей, задоволення спільних інтересів; організоване певним чином частина якогось соціального прошарку, класу, покликане виражати і захищати інтереси цієї спільноти, домагатися їх дотримання і реалізації, бути її політичним «голосом», «уособленням» індивідуальних групових інтересів» [2, 567].

У політології існують різні підходи до розуміння терміну «політична партія». Американський дослідник Ф. Сорауф розглядає партії як структури, що поєднують три принципи: «наявність організації, що характеризується власним внутрішнім життям, цілеспрямованою діяльністю для досягнення поставленої мети, рекрутуванням еліти; організованою діяльністю членів партії в законодавчих органах» держави, постійна електоральна підтримка партії [3, С. 37–38]. Оскільки ми характеризуємо партії як суб'єкти державного управління, слід зупинитися на тому, як трактується сутність цього поняття в теорії державного управління.

В «Енциклопедії сучасної України» «державне управління визначається як виконавчо-розпорядча діяльність органів держави, яка полягає в організаційному впливі на суспільні відносини в економічній, соціально-культурній та адміністративно-політичній сферах шляхом використання державно- силові повноваження» [4].

У свою чергу державне управління включає суспільні відносини, що виникають як у внутрішньоорганізаційній діяльності державних органів усіх гілок влади, так і в процесі реалізації функцій виконавчої влади спеціальними державними органами (органами виконавчої влади) та місцевого самоврядування. державні органи, а також інші уповноважені суб'єкти права» [5, С. 22].

Так, В. Загурска-Антонюк у своїй монографії зазначає, що "управління як спосіб існування соціальної організації є її іманентною складовою. Забезпечуючи функціонування та розвиток суспільства в цілому, державне управління здійснюється в межах політичної системи, а також у політичній системі, яка є політичною системою, що є державою". має політичне спрямування та відповідні державні форми. У сучасних вітчизняних наукових дослідженнях публічне управління традиційно розглядається як явище і процес, що можливий виключно в рамках державних органів і здійснюється переважно в рамках виконавчої гілки влади. У той же час державне управління не обмежується діяльністю органів виконавчої влади через нерозривний зв'язок і взаємодію з іншими структурами державної влади, законодавчою та судовою гілками влади, які здійснюють значний вплив на економічне та соціально-політичне середовище» [6, стор. 127].

Публічне управління (англ. public Administration) — діяльність органів державної влади та їх посадових осіб щодо практичної реалізації розробленого на основі відповідних процедур політичного курсу (public policy). Діяльність державних службовців традиційно ототожнюється, з одного боку, з політичною діяльністю, а з іншого – з правотворчою [7, с. 3].

Незважаючи на наявність літератури, присвяченої партіям, єдності в розумінні їх сутності немає.

Найпоширенішими є такі підходи:

Клас. Утворення партій пов'язане з виділенням певних «класів», а самі партії є найбільш активною і організованою частиною будь-якого класу, що виражає його інтереси.

Сьогодні посилюється критика класового підходу, оскільки він призводить до розмивання самих класів. Замість того, щоб спиратися на спільну соціально-економічну ситуацію, сучасне формування партій частіше ґрунтується на спільності поглядів.

Відповідно до ідеологічного підходу, партія – це група людей, які поділяють одну політичну доктрину.

У контексті інституційного підходу партія розглядається як організація, що діє в державній системі.

Функціонально-прагматичний підхід, який переважає в сучасній політичній науці, акцентує увагу на меті партій – досягненні влади. Партії мають на меті представництво та захист інтересів певних груп і верств суспільства. Існування партій має давнє коріння, про що згадує Аристотель, який вказує на існування партій жителів різних районів грецьких Афін і подібних груп у Римі. Вони мали свої особливості, такі як застійний характер, нестабільність, неформальна організаційна структура та обмеженість спілкування з масами.

У середні віки виникли подібні аморфні групи, які боролися за владу і репрезентували різні соціальні верстви. Буржуазні революції сприяли виникненню багатьох політичних клубів, що відрізнялися від аристократичних угруповань більшою організованістю та ідеологічною спрямованістю (фейлівський, жирондистський, якобінський).

Політичні партії відіграють певну роль у вираженні та захисті конкретних інтересів різних груп і верств суспільства. Ця концепція партійних утворень сягає своїм корінням в стародавній світ, що підтверджує Аристотель, згадуючи про партії громадян Афінської держави, які поділялися на жителів гір, рівнин і узбережжя. Подібні групи існували і в Римі, звідки виник термін «партія», що перекладається як «частина» — певна складова великої громади. Всі ці партії

відповідного періоду мали такі спільні риси, як ієрархічність, обмеженість, нестабільність (зміна обставин призводила до розпаду групи), відсутність чіткої організації та слабкий зв'язок з масами (групи мали елітарний характер).

У європейське Середньовіччя також виникали подібні аморфні групи, наприклад, була відома боротьба між «чорними» (феодална знать) і «білими» (багаті бюргери) фракціями у Флоренції в XI століті. Пізніше буржуазні революції призвели до появи багатьох політичних партій у формі політичних клубів. Ці партії відрізнялися від аристократичних груп більшою організованістю та ідейними установками. Наприклад, Французька революція 1789 року призвела до утворення таких політичних клубів, як фейлісти, жирондисти та якобінці.

"Політичні партії є носіями політичної влади. Політична влада - це реална здатність одних людей проявляти всю свою волю по відношенню до інших, виникає при наявності соціальної нерівності, розбіжності в соціальних і класових інтересах. За своїм функціональним призначенням, партія - це реална здатність одних людей проявляти всю свою волю по відношенню до інших", політична влада є організаційно адміністративно-регулятивним – механізмом контролю за реалізацією політики. Політологічний підхід до розуміння влади, який ґрунтується на органічному зв'язку влади і політики, пов'язує їх існування лише з певними етапами суспільного розвитку, якими є характеризується наявністю особливих соціальних інститутів здійснення влади, насамперед державної» [8, с. 86]. Особливий науковий напрям, який виник із прагнення глибше вивчити поняття «політична партія» і згодом розвинувся в самостійну науку, називається «партологією». Ця наука вивчає різні аспекти діяльності політичних партій і має чітко визначений об'єкт і предмет дослідження. Тематика досліджень партійної науки досить широка і включає аналіз структури та функцій партій, взаємовідношення партій і виборів, вплив партій на державу, порівняльні дослідження партій різних країн, а також оцінку ефективності партійних систем, серед інших аспектів. Партологія, як наука про політичні партії, охоплює декілька напрямів дослідження. Одним із таких напрямів є визначення місця та

ролі політичних партій у системі громадських об'єднань. Цей напрям важливий, оскільки існує плутанина у вживанні таких термінів, як «громадські об'єднання», «громадські організації», «громадсько-політичні організації» тощо.

Громадські об'єднання – це широкий термін, який охоплює будь-яку форму організації громадян для досягнення спільних цілей. Це можуть бути як політичні партії, так і неполітичні організації, наприклад благодійні фонди, профспілки, релігійні об'єднання тощо. Громадські об'єднання можуть мати різні цілі та завдання – від політичних до соціальних, економічних чи культурних.

Політичні партії є одним із видів громадських об'єднань. Вони відіграють важливу роль у політичній системі суспільства. Політичні партії зазвичай мають власні політичні плани та ідеології та беруть участь у політичних процесах, таких як вибори, формування уряду та прийняття політичних рішень. Вони представляють інтереси певних груп громадян і намагаються впливати на формування державної політики[9, с. 6].

Значний вплив партій на політику став відчуватися лише в першій чверті 19 ст. У цей час утворилися перші масові партії в таких країнах, як США (1828 р. – Демократична партія, 1854 р. – Республіканська партія) та Велика Британія (1850 р. – Ліберальна партія, 1867 р. – Консервативна партія). В інших країнах партії з'являються пізніше. Загальною тенденцією розвитку партій у Європі та США було утворення спочатку буржуазних, а лише потім робітничих партій.

У 19-20 століттях роль політичних партій у політичному процесі зростає з кількох причин.

По-перше, зростання елементів демократії в державному управлінні сприяло формуванню політичних партій, оскільки лише система, яка допускає різні погляди (ідеологічний плюралізм), могла бути основою їх існування. По-друге, такі соціальні групи, як буржуазія, пролетаріат, селянство, інтелігенція, жителі колоній і нація, почали усвідомлювати спільність інтересів і бажання їх реалізувати, що також сприяло посиленню ролі партій. По-третє, зростання впливу партій сприяло також розширенню виборчих прав громадян, наявність

політичного плюралізму та необхідність проведення виборчих кампаній та агітації [17].

В результаті цих факторів партії перетворилися з другорядних організацій на важливі елементи політичних відносин, запровадивши апарат управління, місцеві організації, систему фіксованого членства, статuti та програми. Вони займають центральне місце в організації виборчих кампаній і мобілізації електорату на підтримку лідерів і програм. У 19 століті виникли основні способи формування політичних партій.

Політичні партії можуть виникати з різних джерел:

Виборчі структури: Партії можуть створюватися як об'єднання, які реєструють виборців. Прикладом можуть бути Ліберална та Консервативна партії Великої Британії, які складаються з об'єднань громадян з правом голосу. Крім того, партії можуть створюватися комітетами, що підтримують кандидатів-конкурентів, як це відбувається в Республіканській і Демократичній партіях США.

Парламентські фракції: партії можуть утворюватися з груп депутатів, які спільно висловлюють певні політичні погляди та мають спільну позицію щодо законодавчої діяльності [4; 8; 19].

Ініціатива громадських організацій: партії можуть виникати з ініціативи різних громадських організацій, таких як профспілки, екологічні або молодіжні рухи. Наприклад, Британська лейбористська партія була створена з ініціативи Конгресу тред-юніонів (профспілки) у 1899 р. Інші організовані корпоративні групи інтересів, такі як спілки підприємств, сільськогосподарські асоціації або релігійні та етнічні громади, також можуть бути зацікавлені в створення власних партій.

Крім «шляху зверху» і «шляху знизу», існує ще кілька способів формування партій:

1. Ідеологічний шлях: Партії можуть виникати на основі спільної ідеології чи політичних принципів. Люди зі схожими переконаннями збираються разом, щоб просувати свої ідеї та доктрини.

2. **Виборчий шлях:** Партії можуть виникати в результаті об'єднання політичних груп або коаліцій під час виборчих кампаній. Це може статися для досягнення спільної мети або підтримки певного кандидата на виборах.

3. **Економічний шлях:** Партії можуть створюватися на основі спільних економічних інтересів. Це можуть бути професійні чи промислові групи, які об'єднуються для захисту своїх економічних прав і лобіювання.

4. **Етнічна чи релігійна приналежність:** Деякі партії виникають на основі спільної етнічної чи релігійної приналежності. Люди одного етнічного або релігійного походження можуть створювати партії для захисту своїх прав та інтересів.

Ці способи партійного формування можуть поєднуватися один з одним або використовуватися окремо в різних ситуаціях. Фактори, що сприяють утворенню партій, можуть бути дуже різноманітними і залежати від політичного, соціального та історичного контексту кожної конкретної країни чи регіону.

Політична партія — це організована група людей, які об'єднуються навколо спільних політичних переконань і цілей з метою впливу на політичний процес і отримання влади. Вона представляється виборцям під час виборів і створює програму дій, яка виражає її політичні погляди та пропозиції щодо управління суспільством [8].

У різних країнах і в різні історичні періоди політичні партії мають різні форми і функції. Вони можуть бути прототипами політичних клубів, державних альянсів, парламентських фракцій тощо. З часом партії розвиваються та перетворюються на складніші організації з чіткими структурами, ієрархіями, політичними програмами та процедурами.

Сучасні політичні партії виконують кілька важливих функцій. Вони репрезентують різні політичні ідеології та погляди, залежно від своєї програми, і сприяють демократичному змаганню думок та ідей. Партії беруть участь у виборчому процесі, висуваючи кандидатів на посади в уряді чи парламенті. Вони також забезпечують представництво громадян у політичних інститутах, діючи як посередники між виборцями та урядом. Крім того, партії здійснюють

політичну мобілізацію, організовуючи своїх членів і прихилників для досягнення спільних цілей. Загалом політична партія є важливою складовою політичної системи, яка відіграє ключову роль у формуванні політичної волі.

Отже, поява політичних партій виникає з двох передумов:

1. Соціальна передумова полягає в протилежності інтересів різних соціальних груп. Ці групи створюють політичні партії як засіб захисту та реалізації своїх інтересів.

2. Політична передумова пов'язана з існуванням демократичного конституційного політичного режиму, представницької влади, верховенства права та громадянського суспільства [45].

Хоча кожна країна може встановлювати власні вимоги до політичних партій, можна визначити кілька загальних завдань для осіб, які бажають створити партію: необхідність мати статут, який розкриває організаційні принципи партії; наявність програми, що містить ідеологічні принципи; відсутність у програмі положень, що закликають до повалення існуючого ладу в країні (адже бажання зареєструвати партію вже свідчить про згоду «грати за правилами»), або розпалюють міжнаціональну чи міжрелігійну ворожнечу; відсутність у партійній структурі воєнізованих формувань (це відповідальність держави).

Це твердження вказує на необхідність наявності суспільно-політичних передумов для виникнення політичних партій, а також описує загальні вимоги до створення партій.

Для реєстрації політичної партії необхідно виконати наступні вимоги:

1. Мати статут, який відображає організаційні принципи та структуру партії.

2. Мати програму, яка викладає ідеологічні принципи та цілі партії.

3. Програма не повина містити положень, що закликають до повалення існуючого в країні політичного режиму, розпалюють міжнаціональну чи міжрелігійну ворожнечу.

4. У структурі партії не може бути воєнізованих формувань [26].

Американський вчений Дж. Ла Паломбара визначає чотири ключові характеристики, характерні для політичних партій:

1. Політична партія обов'язково має певну ідеологію чи світогляд, який вона пропагує та прагне реалізувати.
2. Політична партія існує тривалий час і має стабільну структуру, яка організовує її діяльність і прийняття рішень.
3. Головною метою політичної партії є отримання та здійснення політичної влади.
4. Кожна політична партія прагне заручитися підтримкою населення і завоювати підтримку громадскості [19].

Тому коли політична партія має можливість зареєструватися, вона стає політико-юридичною особою, яка може об'єднувати громадян і претендувати на державну владу. У цьому головна відмінність сучасної політичної партії від інших суспільно-політичних об'єднань, оскільки її основною метою є досягнення влади, що дозволяє реалізувати програму партії. Одним із таких об'єднань є громадсько-політичні рухи.

Політична партія і суспільно-політичний рух — дві різні форми політичної організації, які мають певні відмінності. До основних відносяться:

1. Організаційна структура: політична партія має формальну структуру, яка включає керівництво, членство, статут та ієрархію. Вона, як правило, діє в межах закону і має певний правовий статус. Суспільно-політичний рух, навпаки, може мати менш формалізовану структуру і діяти на принципах гнучкості та самоорганізації. Часто складається з активістів, які об'єднуються навколо спільної ідеї чи мети.
2. Мета та методи впливу: політичні партії зазвичай мають ширший спектр цілей, які можуть включати участь у виборах, формування урядів та ухвалення законів. Зазвичай вони працюють у системі представницької демократії. Соціально-політичний рух зазвичай зосереджується на конкретних питаннях або соціальних змінах, а його методи впливу можуть включати протести, петиції, публічні дебати, кампанії тощо. Зазвичай він прагне вплинути на

політичну систему, але не обов'язково створює власну партію чи брати участь у виборах.

3. Спосіб представництва інтересів: політична партія виступає представником інтересів своїх членів і виборців, включаючи розробку програми, створення кандидатів і мобілізацію виборців [14].

З огляду на інформацію, політичну партію можна розглядати як організовану форму участі громадян у політиці, яка виражає інтереси певних соціальних груп, має певну ідеологію та ставить своїм головним завданням здобуття, здійснення та утримання влади або вплив на неї.

Для кращого розуміння діяльності політичних партій та їх місця у сфері державного управління розглянемо їх основні соціальні функції:

1. Представництво та мобілізація: політичні партії представляють і мобілізують різні соціальні та політичні групи суспільства. Вони намагаються виразити та захистити інтереси своїх членів та прихилників, а також привернути увагу до певних питань чи проблем.

2. Формування політичної програми: політичні партії виробляють політичні програми, які містять набір політичних цілей, принципів і стратегій. Ці програми визначають позиції партій з питань економіки, соціальної політики, законодавства, зовнішньої політики тощо.

3. Участь у політичному процесі: політичні партії беруть участь у виборах та інших формах політичної конкуренції. Вони висувають кандидатів, викладають політичні програми та пропозиції, залучають виборців до голосування та політичної діяльності.

4. Формування урядів і контроль влади: політичні партії можуть брати участь у формуванні урядів, якщо вони отримають достатню кількість голосів під час виборів. Вони також виконують роль опозиції, стежать за діями влади, висувають критику та альтернативні пропозиції.

5. Соціалізація та виховання громадян: Політичні партії займають провідне місце у напрямку соціалізації громадян як потенційно активного електорату.

Партії можна класифікувати за різними ознаками, такими як соціальна база, ідеологічний вигляд, політична позиція, відношення до інших елементів політичної системи, принципи організації та ін. Одним із способів класифікації партій є їхня ідеологічна спрямованість, наприклад, ліберальна, комуністична, націоналістична, фашистська та інші [40].

Поняття «політична сім'я», запропоноване М. Дюверже, пов'язане з ідеологічною основою типології партій. Використовується для позначення основних ідеологічних напрямків у політиці, таких як ліберали, консерватори, християни, соціалісти, комуністи, фашисти. Залежно від ставлення до ідеології партії можуть бути прагматичними і доктринальними. Прагматичні партії більше наголошують на програмі чи лідері, ніж на ідеологічних принципах.

Демократичні партії відрізняє толерантність і відкритість до інших політичних організацій і партій, а також готовність до конкуренції в умовах політичного плюралізму. Навпаки, недемократичні партії, зокрема тоталітарні, мають прагнення до абсолютного контролю над іншими політичними інститутами, включно з органами державної влади. Характерними рисами недемократичних партій є жорстка регламентація членства, відсутність внутрішніх фракцій і примат ідеологічного чинника.

Авторитарні партії діють переважно в країнах, що розвиваються, і виникають на основі національних рухів, які протистоять колоніальному впливу. Зазвичай вони використовують силові методи, що призводять до обмеження політичних свобод [5].

Залежно від ставлення до правлячого режиму партії поділяються на правлячі та опозиційні. У свою чергу опозиційні партії можна поділити на: легальні, тобто не заборонені державою; напівлегальні, тобто не зареєстровані компетентними державними органами; нелегальний, діяв в умовах конспірації та підпілля.

Зазвичай серед нелегальних партій можна виділити революційні або радикально-націоналістичні організації, які проголошують своєю метою насильницьке повалення існуючого політичного режиму. Класична типологія

партій, розроблена французьким соціологом М. Дюверже, залежно від організаційних принципів відносить їх до кадрових або масових.

Кадрові партії з'явилися в середині 19 століття в результаті еволюції виборчих комітетів і парламентських груп. Їхній склад включає обмежену кількість осіб і в основному складається з професійних політиків, які мають фінансову підтримку з боку привілейованих верств суспільства. Ці партії характеризуються вілним членством і орієнтуються на участь у виборах, отримання максимальної кількості мандатів для формування уряду та реалізацію своєї політики через законодавчу та виконавчу владу [16].

Наприклад, Республіканська і Демократична партії в США або Консервативна партія у Великобританії є прикладами таких кадрових партій.

Масові політичні партії є централізованими організаціями з жорсткою структурою і статутами, які вимагають членства в первинних партійних організаціях. Ці партії характеризуються суворою дисципліною, акцентом на ідеологічну та виховну роботу, підпорядкуванням начальникам або керівникам.

Зазвичай вони формуються знизу, на основі рухів, що виражають інтереси різних верств суспільства, професійних груп або прихильників певних ідей. Головною метою таких партій є залучення до своїх лав якомога більшої кількості членів, а фінансування здійснюється за рахунок членських внесків [9].

Отже, політична партія виступає інструментом державного управління, оскільки роль партій зводиться до оволодіння політичною владою в державі або участю через своїх представників в органах державної влади та місцевого самоврядування.

1.2. Основні засади утворення та функціонування політичних партій в Україні

Порядок створення політичної партії визначено ст. 10 Закону, згідно з якою рішення про створення політичної партії приймається її установчим з'їздом (конференцією, зборами). Зазначене рішення має бути підкріплене підписами не

менше десяти тисяч громадян України, які відповідно до Конституції України мають право голосу на виборах. Ці підписи мають бути зібрані не менше ніж у двох третинах районів не менш як двох третин областей України, міст Києва та Севастополя, Автономної Республіки Крим [3].

Статею 11 Закону України «Про політичні партії в Україні» визначено, що політична партія забезпечує створення та реєстрацію своїх районних, міських, районних організацій у більшості областей України, містах Києві, Севастополі та АР в Україні, в установленому законом порядку протягом шести місяців з дня реєстрації Республіки Крим [3].

Враховуючи це, слід звернути увагу на рішення Конституційного Суду України як важливу складову у формуванні законодавства про політичні партії від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 (справа про утворення політичних партій) в Україні) та від 16 жовтня 2007 року № 9 -рп/2007 про конституційну заяву Міністерства юстиції України щодо офіційного тлумачення положень ч. 6 ст. 11 Закону України «Про політичні партії в Україні» (створення та реєстрація організацій партій).

Відповідно до постанови Конституційного Суду України від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 (справа про створення політичних партій в Україні) всі ці адміністративно-територіальні одиниці визнаються такими, що мають рівний статус і повноваження в випадків пов'язаних з утворенням політичних партій, тобто положення шостої ст. 11 Закону, яка зобов'язує кожен політичну партію створювати партійні організації в Автономній Республіці Крим, визнано неконституційною.

Виходячи з положень частини шостої статі 11 Закону, відповідно до яких політична партія забезпечує створення та реєстрацію в установленому законом порядку, її регіональні організації в більшості областей України, містах Києві та Севастополі є автономними. зареєструвати регіональні та прирівняні до них партійні організації не менш як у чотирнадцяти з двадцяти семи адміністративно-територіальних одиниць України, зазначених у частині другій статі 133 Конституції України. Підставою для прийняття рішення про вилучення

свідоцтва про реєстрацію політичної партії є наявність регіональних та прирівняних до них організацій менш ніж у чотирнадцяти із зазначених адміністративно-територіальних одиниць України відповідно до ст. 24 Закону.

Відповідно до статутів політичних партій, це міста Київ і Севастополь обласного значення, міста республіки в Автономній Республіці Крим, районі та міські організації, первинні осередки. Статути політичних партій передбачають легалізацію їх структурних утворень у порядку, встановленому законом.

Розгалужена система місцевих організацій (осередків) політичних партій дозволяє політичним партіям виконувати покладені на них завдання, зокрема брати участь у виборах. Виборче законодавство України передбачає активну участь місцевих осередків політичних партій у висуванні кандидатів усіх рівнів та у створенні виборчих комісій. Відповідно до норм виборчого законодавства політичні партії та їх органи висувають кандидатів і утворюють виборчі комісії.

Враховуючи те, що політичні партії посідають особливе місце і мають велике значення для суспільно-політичного життя, а також суттєво впливають на формування та функціонування органів державної влади, які мають бути наділені розгалуженою структурою зареєстрованих обласних, районних та міських організацій у великому кількості областей України.

Конституційний Суд України, проаналізувавши положення частини шостої ст. 11 Закону України «Про політичні партії в Україні» у системному зв'язку з іншими нормами, у своєму рішенні від 16 жовтня 2007 року No 9-рп/2007 за конституційною пропозицією Міністерства юстиції України щодо офіційного тлумачення . . . положення ст. шостий. 11 Закону України «Про політичні партії в Україні» (питання створення та реєстрації організацій партій) визначено, що кількість партійних організацій районного рівня за шість місяців належним чином не врегульована ст. 11 сек. 6 Закону чи інших нормативно-правових актів.

Створення партійних організаційних структур політичних партій є одним із основних принципів їх діяльності. Відповідно до пункту 11 частини першої статті 92 Конституції України виключно законами України визначаються правила

створення і діяльності політичних партій. Таким чином, до компетенції Верховної Ради України входить визначення кількості партійних організацій регіонального рівня, які створюються політичними партіями.

Тому Конституційний Суд України вирішив, що положення ст. 11 сек. 6 Закону України «Про політичні партії в Україні» визначено, що політична партія створює та реєструє свої обласні, міські, районні організації. У більшості регіонів протягом шести місяців з моменту реєстрації в Україні, Києві, Севастополі та Автономній Республіці Крим кожна політична партія повина усвідомити зобов'язання кожної політичної партії створити та зареєструвати власні регіональні та прирівняні до них партійні організації принаймні чотирнадцять органів управління територіальних одиниць України у частині другій статі 133 Конституції України. Крім того, Конституційний Суд України вирішив припинити конституційне провадження у справі щодо офіційного тлумачення цих положень.

Відповідно до зазначеного Закону політична партія створюється на установчих з'їздах (конференціях, зборах). На цих же з'їздах затверджуються статут і програма політичної партії, обираються її керівні, контрольні та контрольні органи. Слід наголосити, що підписи під рішенням про створення політичної партії збираються після проведення установчих зборів (конференції, зборів).

Слід зазначити, що Законом України «Про політичні партії в Україні» передбачено, що діяльність політичної партії може здійснюватися лише після її реєстрації. Незареєстровані політичні партії не можуть діяти.

В Україні Міністерство юстиції та його територіальні органи відіграють ключову роль у реалізації права громадян на об'єднання.

Відповідно до Закону України "Про політичні партії в Україні" та наказу Міністерства юстиції України Міністерство юстиції реєструє політичні партії відповідно до закону та здійснює державний контроль за додержанням Конституції та законів України. України та положення статутів політичних партій.

Статею 11 Закону визначено вичерпний перелік документів, які подаються до Міністерства юстиції та його територіальних органів для реєстрації політичних партій та їх структурних підрозділів.

Для реєстрації політичної партії необхідно подати заяву до Міністерства юстиції:

- статут і програма політичної партії;
- протоколи установчих зборів (конференцій, зборів);
- відомості про склад органів політичної партії;
- підписи громадян України, зібрані відповідно до вимог цього Закону на підтримку рішення про створення політичної партії та засвідчені особами, які збирали підписи;
- платіжний документ про сплату реєстраційного збору;
- назву та адресу банківської установи, в якій політична партія відкриватиме рахунки [3].

Відповідно до ст. 11 цього Закону Міністерство приймає рішення про реєстрацію політичної партії протягом місяця з дня надходження документів. У разі необхідності цей строк може бути продовжений Мін'юстом, але не більш як на 15 днів.

Розмір реєстраційного збору за реєстрацію політичної партії визначено постановою Ради Міністрів України від 13 липня 2001 року № 840 і становить сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Міністерство юстиції України реєструє політичну партію після перевірки поданих матеріалів.

Свідоцтво про реєстрацію політичної партії, створеної Кабінетом Міністрів України, видається Міністерством юстиції України.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про політичні партії в Україні» Міністерство юстиції може відмовити в реєстрації політичної партії, якщо документи, подані для реєстрації політичної партії, не відповідають Конституції, цьому та іншим законам України. Рішення Міністерства юстиції України або його територіального органу про реєстрацію чи про відмову у видачі

рішення з цього приводу може бути оскаржено до суду. Відмова в реєстрації не перешкоджає повторній подачі заяви про реєстрацію [3].

Після реєстрації політична партія певним чином набуває статусу юридичної особи. Як на юридичну особу на нього поширюється дія Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців». Так, після реєстрації політична партія зобов'язана подати в Міністерство належним чином оформлені документи для подання Міністерством в РАН для внесення політичної партії до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Як ми вже зазначали, ст. 11 Закону України «Про політичні партії в Україні» регулює створення та реєстрацію організацій в областях України, містах Києві та Севастополі в порядку, встановленому законодавством їх області, міста, району, протягом шести місяців з дата реєстрації.

Цією ж статтею передбачено, що реєстрація обласних, міських, районних та інших організаційних утворень, передбачених статутом партії, здійснюється уповноваженими органами юстиції Міністерства юстиції України, якщо інше не встановлено законом, лише після отримання партією зареєстровано. . політичний орган. Міністерство юстиції України. Після реєстрації обласні, міські та районні організації політичних партій можуть отримати статус юридичної особи, якщо це передбачено статутом партії.

Реєстрація обласних, комунальних, районних та інших структурних організацій, передбачених статутом партії, здійснюється компетентними органами юстиції Міністерства юстиції України, які протягом 10 днів з дня отримання приймають рішення про реєстрацію цих організацій. сутності. письмова заява, засвідчена органом політичної партії. До заяви додаються: копія статуту політичної партії; протокол установчих зборів чи конференції, на яких утворено обласний, міський, районий чи інший структурний підрозділ політичної партії.

Основні осередки політичної партії, за статусом політичної партії не визнається статус юридичної особи, легалізують свою діяльність шляхом

інформування про це відповідного судового органу Міністерства юстиції України протягом 10 днів з дня прийняття рішення. їх призначення. Про своє утворення первинні осередки політичних партій також повині повідомити відповідні органи місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування в установлений строк.

У разі невідповідності політичної партії вимогам щодо утворення та реєстрації структурних утворень Міністерство юстиції України відповідно до ст. 24 Закону України «Про політичні партії в Україні», необхідно звернутися до Верховного Суду України про визнання реєстраційного свідоцтва недійсним. Однак після запровадження в Україні адміністративних процедур ці положення суперечили ч. 3 ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України, відповідно до якого адміністративні справи про визнання недійсним свідоцтва про реєстрацію політичної партії, заборону (примусовий розпуск, ліквідацію) політичної партії, юрисдикція якої поширюється на м. Київ. Наразі ці адміністративні питання вирішуються в порядку Кодексу адміністративного судочинства. У зазначеній постанові Конституційного Суду України від 12 червня 2007 р. звернуто увагу Верховної Ради України на необхідність законодавчого усунення цієї суперечності шляхом запровадження положень Закону "Про судочинство у справах про визнання реєстрації недійсною". Свідоцтво політичної партії згідно з Кодексом адміністративного судочинства України [36].

На реалізацію положень Конституції, які містять перелік підстав для обмеження права громадян на об'єднання у політичні партії, закон «Про політичні партії в Україні» містив відповідну ст.

Отже, відповідно до ст. 37 Конституції України та 5 Закону України «Про політичні партії в Україні» забороняється створення та діяльність політичних партій, якщо їх програмні цілі або діяльність спрямовані на:

- ліквідація незалежності України;
- зміна конституційного ладу силовим шляхом;
- порушення суверенітету та територіальної цілісності України;
- підрив державної безпеки;

- незаконне захоплення державної влади;
- пропаганда війни, насильства, розпалювання міжнаціональної, расової чи релігійної ворожнечі;
- порушення прав і свобод людини;
- втручання в громадське здоров'я [20].

Право на вільне членство в політичних партіях є невід'ємною частиною свободи об'єднання, гарантованої ст. 11 Європейської конвенції з прав людини. Відносини, пов'язані з набуттям та припиненням членства в політичних партіях, права та обов'язки учасників Законом «Про політичні партії в Україні» врегульовані лише частково, переважна більшість цих питань, відповідно до цього Закону, має регулюватися Законом України «Про політичні партії України». статут партії. Зокрема, Закон забороняє колективне членство в партіях і встановлює обов'язковість постійного членства.

Відповідно до ст. 6 Закону членом політичної партії може бути лише громадянин України, який відповідно до Конституції України має право голосу на виборах.

Громадянин України може бути членом лише однієї політичної партії одночасно.

Членами політичних партій не можуть бути:

- суді;
- прокурори;
- працівники правоохоронних органів;
- працівники Служби безпеки України;
- військовий;
- працівники органів державної податкової служби [3].

Члени політичної партії припиняють членство в цій посаді чи службі.

Політичні партії не можуть створювати воєнізовані формування.

Закон «Про політичні партії в Україні» встановлює ряд вимог до партійної назви та символіки. Так, останя не повина збігатися з назвою та символікою іншої зареєстрованої політичної партії; забороняється дослівне відтворення в

партійній символіці не лише державної символіки України, а й символіки іноземних держав.

ст. 4 Закону України «Про політичні партії в Україні» забороняється втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування або їх посадових осіб у створення та внутрішню діяльність політичних партій та їх регіональних осередків, крім випадків, передбачених цим Законом. Закон.

Заборона діяльності політичної партії може мати місце лише на підставі рішення суду. Ця норма відповідає принципам міжнародного права, згідно з якими примусовий розпуск або заборона політичних партій є винятковим заходом і має бути наслідком рішення суду про визнання цих партій неконституційними. Будь-яка така дія має ґрунтуватися на належних доказах того, що партія в цілому, а не лише окремі її члени, переслідує політичні цілі, використовуючи або готуючи використання неконституційних засобів. Заклику партії до мирного перегляду конституції недостатньо, щоб оголосити її поза законом або розпустити.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про політичні партії в Україні» політична партія щорічно інформує Міністерство юстиції України про обласні, комунальні, районі організації партії чи інші структурні підрозділи, передбачені статутом партії.

Політична партія також повідомляє Міністерство юстиції України про зміни назви, програми, статуту, партійних органів, їх адрес та місцезнаходження у тижневий термін з дня прийняття рішення з цих питань.

Мабуть, найбільш проблематичним є застосування цього принципу. Зазначені проблеми є наслідком неоднозначного розуміння Міністерством юстиції України, політичними партіями та судами, оскільки ця норма, і зокрема закон в цілому, не чітко визначає форму інформування сторін до Мін'юсту. . та правові наслідки відмови або затримки; Незрозуміло також, чи зобов'язані політичні групи повідомляти відповідні органи реєстрації про ці зміни, чи таку інформацію про всі структурні групи мають надсилати до міністерства партійні органи.

Практика показує, що дуже часто інформація про зміни в органах влади (особливо в структурних структурах) надається сторонами міністерства не лише вчасно, а й у цілому. Проблеми виникають у разі внутрішньопартійного конфлікту, коли конфліктуючі сторони просять міністерство визнати законними (відповідно до положень Статуту) обрання лідерів партії.

Контроль Мін'юсту відповідно до ст. 18 Закону України «Про політичні партії в Україні» зазначено, що питання про те, кого вважати керівником політичної партії, часто є дискусійним. На запит Мін'юсту надає відомості про керівника структурної організації політичної партії згідно з реєстром. Проте часто виявляється, що з моменту повідомлення керівництву останньої інформації про начальника, керівництво структурного підрозділу змінювалося кілька разів, про що свідчать наявні в осередку протоколи тощо.

Оскільки згідно зі статутами багатьох політичних партій керівники структурних підрозділів за посадою входять до складу централних органів партії, надзвичайно важливим є встановлення законності рішень цих органів. незвичайні для неї функції: встановлення автентичності підписів, проведення інтерв'ю з окремими партійцями та державними службовцями тощо. Проблема була б практично вирішена, якби сторони дотримувалися цього стандарту та вчасно надавали необхідну інформацію не лише у конфліктній ситуації.

Сучасна практика застосування законодавства в цій частині полягає в тому, що фактичним керівником політичної партії або її структурного суб'єкта є особа, інформація про вибори якої враховується згідно з приписом Міністерства юстиції України або відповідного органу.

Водночас Міністерству юстиції України відомо, що якщо відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» політична партія повідомляє Міністерство про зміни у складі уряду у тижневий строк з дня, коли політична партія повідомляє про зміну складу уряду. прийняття уряду. до уряду. рішення про ці зміни. У цьому випадку реально, що партія такої інформації не надасть, це лише означає, що партія порушила закон, повідомивши міністерство, і не продовжує інформувати нинішнє керівництво про зміни. Інакше це можна було

б трактувати як спробу партійного міністерства диктувати, хто є керівником, тим самим втручаючись у його внутрішню діяльність, що заборонено законом.

Закон передбачає заходи щодо політичних партій у разі порушення Конституції та законів України: попередження протиправної діяльності та заборону діяльності політичних партій. Політична партія може бути заборонена в судовому порядку за поданням Міністерства юстиції або Генерального прокурора у разі порушення вимог щодо створення та діяльності політичних партій.

Виходячи з такого формулювання підстав для заборони партії, можна стверджувати, що причиною може бути будь-яке, навіть незначне, порушення вимог партії щодо її діяльності, в тому числі інформація про зміни в уряді протягом тижня після їх прийняття. Проте на практиці для застосування цієї норми необхідно більш чітко визначити всі підстави для заборони партій, щоб уникнути надто жорсткого підходу з боку держави до партій, які допустили незначні порушення у своїй діяльності. У зв'язку з відсутністю чітко визначених підстав виникла практика досить лояльного підходу до політичних партій у вирішенні порушень закону.

В умовах політичних реформ систематично зростає роль політичних партій у формуванні демократичного громадянського суспільства в Україні. Партійна система в Україні сьогодні характеризується значною кількістю (158) політичних партій.

Звичайно, за цих обставин потребує подальших змін і доповнень Закон України «Про політичні партії в Україні», ухвалення якого свого часу було важливим кроком на шляху розбудови демократії та багатопартійності в нашій державі.

У процесі застосування та вдосконалення законодавства чітко виділяються дві протилежні точки зору щодо ролі партії в суспільстві: партія – це інститут, розвиток якого необхідно підтримувати; партія — установа, діяльність якої має бути обмежена встановленням державного контролю.

Як уже зазначалося, практика показала, що обмеження щодо створення та роботи веб-сайтів мають бути чітко визначені, щоб запобігти їх неправильному тлумаченню реєстратором та судами.

Наприклад, необхідно уточнити поняття державної безпеки (ст. 5 Закону) та визначити форми підривної діяльності з цього приводу; визначення форм і меж порушення прав і свобод людини тощо. Наприклад, політичні документи багатьох лівих партій вимагають перерозподілу власності, що фактично порушує економічні права громадян, зокрема право власності. Закон України «Про політичні партії в Україні» дозволяє реєструвати партії, які, навіть за назвою, адресовані лише певній групі громадян за статевою, релігійною чи іншою ознакою.

Принциповим аспектом діяльності політичних партій в Україні є наявність відповідного державного контролю, під яким, як зазначає Н. Богашева, розуміється діяльність уповноважених органів державної влади, спрямована на забезпечення дотримання політичними партіями законодавства в необхідних межах демократичне суспільство [4].

Державний контроль за діяльністю політичних партій означає дії уповноважених органів щодо виконання вимог законодавства про політичні партії в межах, необхідних у демократичному суспільстві. Метою державного контролю за політичними партіями є недопущення їх діяльності поза законом, попередження можливих порушень статутних вимог, що пред'являються до політичних партій, недопущення їх політичної діяльності поза законом з метою захисту вищих суспільних цінностей. та у разі виявлення таких порушень заходів усунути негативне попередження про такі порушення в майбутньому. Загальна мета державного контролю над політичними партіями визначається для конкретних цілей контролю, пов'язаних з його об'єктом [4; 6].

З метою здійснення належного контролю за дотриманням законодавчих обмежень щодо фінансування політичних партій, цільовим використанням коштів, отриманих партією з державних фондів, відповідністю партійної звітності узгодженим вимогам, її достовірністю та своєчасністю, дотриманням

політичними партіями встановлених законом вимог. інші нормативно-правові акти, фінансування політичних партій, органів державної влади. Як визначено Парламентською Асамблеєю Ради Європи в Рекомендаціях щодо фінансування політичних партій [7], держави повинні створити незалежні аудиторські органи з достатніми повноваженнями для контролю за звітністю політичних партій та витратами на виборчу кампанію. Останім часом система фінансування політичних партій в Україні зазнала значних змін. Так, відбулися зміни в системі джерел фінансування політичних партій у зв'язку із запровадженням державного фінансування) та в системі органів, що здійснюють державний контроль за фінансуванням політичних партій [6].

Відповідно до законодавства України, а саме ст. 18 Закону України «Про політичні партії в Україні» систему державних органів, що здійснюють державний контроль за фінансуванням політичних партій, складають Рахункова палата, Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) та Централна виборча комісія. , окружні виборчі комісії, територіальні виборчі комісії на відповідних виборах до органів місцевого самоврядування. Підсумовуючи, слід зазначити, що в Україні відсутній єдиний орган державного контролю за фінансуванням політичних партій, а повноваження цього контролю покладаються на декілька органів [6].

Політичні партії покликані виражати і захищати специфічні інтереси певних груп і верств суспільства. У цьому сенсі партійні формування існували вже в античному світі. Це було пов'язано з розвитком там суспільних відносин і появою перших протопартійних груп і спілок, які брали активну участь у громадському житті. Перикл, Геродот і Пісістрат одними з перших почали вивчати партії. Так, у своїх працях Геродот досліджував боротьбу між партією праліїв і партією педіонів. Пісістрат, доповнюючи дослідження Геродота, додав третій тип партій - гіперакріан. У працях Сократа, Платона, Арістотеля, Цицерона йшлося про «fаксї» або «partii» (об'єднання навколо певного роду), на відміну від «amicitia» (об'єднання шляхти). Останє поняття розуміли як союз друзів, шляхетний союз, таким чином, «факція» чи «партія» виступала як нешляхетске

об'єднання. Також партійні об'єднання часто називали «синомозіями», що означало «коло змовників». Зокрема, про них згадує Арістотель, який виділяє серед громадян Афінської держави партії жителів гір, рівнин і узбережжя.

Подібні групи існували в Римі. Саме там вперше з'явився термін «партія», що в перекладі з латини означає «частка» — частина певної великої спільноти. Для всіх партій зазначеного періоду були характерні такі риси: застійний характер, малочисельність, нестабільність (будь-яка зміна ситуації призводила до розпаду групи), організаційна неформальність, слабкий зв'язок з масами (групи мали елітарний характер).). Подібні аморфні групи виникли в період європейського середньовіччя. Наприклад, Н. Макіавелі у своїх працях описує боротьбу між партіями гібелінів (феодалної знаті) і гвельфів (багатих бюргерів) у Флоренції в XI ст.

Буржуазні революції дали поштовх до виникнення багатьох партій у формі політичних клубів. Від аристократичних груп вони відрізнялися більш організованим оформленням та ідейною спрямованістю. Так, Французька революція 1789 р. призвела до утворення політичних клубів феліанців, жирондистів і якобінців.

Значний вплив партій на політику став відчуватися лише в першій чверті 19 ст. У цей час утворилися перші масові партії в таких країнах, як США (1828 р. – Демократична партія, 1854 р. – Республіканська партія) та Велика Британія (1850 р. – Ліберальна партія, 1867 р. – Консервативна партія). В інших країнах партії з'являються пізніше. Загальною тенденцією розвитку партій у Європі та США було утворення спочатку буржуазних, а лише потім робітничих партій.

Інша ситуація була в Російській імперії. Першою тут виникла Робітничая партія (РСДРП). Утворена в 1898 р. Буржуазні партії виникли лише після царського маніфесту від 17 жовтня 1905 р., який легалізував громадські організації.

Посилення ролі партій у державному управлінні та політичних процесах у XIX-XX ст. сприяло декілька причин: формування елементів демократії у сфері державного управління – лише система, яка допускає різні думки (ідеологічний

плюралізм), могла стати основою для політичних партій; поява нових соціальних класів, властивих індустріальному суспільству; усвідомлення великими соціальними групами (буржуазія, пролетаріат, селянство, інтелігенція, жителі колоній, нації та ін.) спільності своїх внутрішніх інтересів і прагнення їх реалізувати; поява інститутів представницької влади – парламентів, органів місцевого самоврядування, та надання їм реалних повноважень у державі; розширення виборчих прав громадян, формалізація політичного плюралізму, а також необхідність проведення виборчих кампаній та агітації за конкретних кандидатів; підвищення рівня політичної соціалізації громадян, рівня їх освіченості.

Природно, що не будь-яку групу організованих інтересів можна назвати партією. Ознаки, що відрізняють партії від інших політичних сил, сформулювали Дж. Лапаломбара та М. Вайнер у праці «Політичні партії та політичний розвиток» [22].

1. Першою ознакою політичної партії є те, що вона є організацією, тобто досить стійким у часі об'єднанням людей. Довговічність організації дозволяє відрізнити її від клієнтури, фракцій і клік, які виникають і зникають разом зі своїми натхненниками та організаторами.

2. Другою ознакою є наявність стабільних місцевих організацій, які підтримують постійні контакти з національним керівництвом.

3. Третя ознака — наявність конкретної мети — завоювання та здійснення влади. Прагнення до влади дозволяє відрізнити партії від груп тиску. Остані не прагнуть захопити владу, а намагаються впливати на неї, залишаючись у тіні.

4. Четверта ознака – забезпечення народної підтримки, починаючи від голосування і закінчуючи активним членством у партії. За цією ознакою партії відрізняються від політичних клубів тими, що не беруть участі у виборах і парламентській діяльності.

Сучасні політологи також доповнюють ці характеристики ідеологічним критерієм: партія є носієм певної ідеології, світогляду. Однак наведене визначення Дж. Лапаломбари та М. Вайнера виявилось достатньо практичним

для пояснення логіки політичних змін, виходячи з ролей і функцій, які виконують різні політичні сили, і насамперед партії.

М. Дюверге у праці «Політичні інститути та конституційне право» [33] визначає сутність політичних інститутів на відміну від правових. На його думку, політичні інституції наголошують на «справжній і конкретній організації суспільств, а не на правових вказівках, які ми намагаємося їм нав'язати». «Закон, правова установа, Конституція, — стверджує вчений, — це не вираження реального, а спроба впорядкувати дійсне, спроба, яка ніколи не має повного успіху». Відповідно, політична партія, за М. Дюверже, є різновидом інституту, що визначається особливою структурою та організацією.

На основі цієї системи констатуючих елементів деякі вчені виділяють п'ять основних ознак політичної партії, які відрізняють політичні партії від інших суспільно-політичних організацій і груп тиску:

1. Організаційне оформлення: стабільні внутрішньопартійні зв'язки та наявність розгалуженої структури на національному, регіональному та місцевому рівнях (виборні центральні органи та мережа регіональних осередків).

2. Відкрите ставлення до влади. Ця ознака відрізняє партії не лише від громадських рухів, а й від груп тиску. Останім часом вони мають реалну владу, але не афішують її, вважаючи за краще озвучувати свої інтереси через партійних лідерів.

3. Пошук масової підтримки: безпосередньо активних членів та виборців. Це вимагає від партій вести агітаційну роботу, пропагувати свої доктрини.

4. Ідеологія партійних доктрин. Однак у сучасній практиці поширене явище виборчих партій, у яких ідеологія відходить на другий план, а основними функціями стає висування кандидатів: мобілізація виборців на підтримку кандидата. Такими, на думку М. Дювержа, є Демократична і Республіканська партії США - групи фахівців із завоювання голосів виборців і адміністративних посад. Але в будь-якому випадку партія пропонує своїм прихильникам певну систему орієнтирів щодо стратегії розвитку суспільства.

5. Наявність програмної мети – певного проєкту розвитку суспільства. Програма відбиває інтереси окремої соціальної групи або претендує на вираження інтересів більш широких мас.

Висновки до розділу 1

У дослідженні проаналізовано основні наукові підходи до визначення політичної партії як суб'єкта державного управління. Розглянуто різні підходи до визначення політичної партії, їх переваги та недоліки. Аналіз показав, що підходи до визначення політичної партії можуть відрізнятися залежно від політичного, соціального та історичного контексту. Деякі підходи приділяють більше уваги організаційним аспектам, таким як членство в партії, структура та діяльність. Інші підходи зосереджені на ідеологічних аспектах, таких як цінності та політичні погляди, що лежать в основі діяльності партії.

Сьогодні євроінтеграційні процеси стають чинниками трансформації та формування модернізованої держави. Це вимагає перегляду функцій держави, політики та влади, а також зумовлює уніфікацію їх функціональної єдності, розширення значення принципів цілеспрямованості, нестандартності, гібридності та різноманітності в політичному житті сучасного суспільства. .

Необхідність відповідного державного контролю за діяльністю політичних партій зумовлена тим, що партії є особливим видом об'єднань громадян, які покликані не лише сприяти формуванню та вираженню політичної волі громадян, а й брати участь у народних виборах і формуваннях. влада та місцеве самоврядування, суспільно важливі функції, таким чином діяльність політичних партій впливає на різні сфери суспільного життя. Водночас неналежний державний контроль може сприяти легалізації антидемократичних політичних партій, які за певної підтримки на виборах загрожуватимуть територіальній цілісності держави, її безпеці, правам і свободам людини, існуванню демократії в країні в цілому. Отже, враховуючи значення політичних партій для сучасних

демократичних держав, особливого значення набуває питання конституційно-правового регулювання державного контролю за їх діяльністю.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА РОЛІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ВИЗНАЧЕННІ СТРАТЕГІЧНОГО ВИБОРУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

2.1. Функції політичних партій у політичній системі суспільства

Зрозуміти сутність політичних партій та їх роль у політичній системі суспільства можна лише через аналіз функцій, які вони виконують.

У найширшому розумінні під функцією політичної партії розуміють основні напрями діяльності, що впливають із цілей і завдань партій, які визначають сутність і соціальне призначення цього політичного інституту і реалізуються у формах і методах, передбачених чине законодавство.

Сучасні політичні партії є поліфункціональними організаціями, що зумовлено багатоаспектністю партійного інституту, який одночасно виступає і як виразник інтересів частини громадянського суспільства, і як організація, що входить, на відміну від інших громадських об'єднань (профспілки, молодіжні організації), екологічні рухи тощо) у систему владних відносин.

У політології поряд з дослідженням інституту політичних партій тривалий час аналізується їх функціональне призначення [51].

Проте активізація досліджень у цьому напрямі відбулася з 60-х років ХХ ст. у США з остаточним оформленням структурного підходу, заснованого Р. Мертоном, і системного, представленого, насамперед, Д. Істоном. Сьогодні функції політичних партій, окрім наукових розробок, відображені в спеціальних законах, що регулюють партійну діяльність.

Англійський політолог Дж. Брайс, проаналізувавши діяльність політичних партій США на початку ХХ століття, дійшов висновку, що цей політичний інститут виконує такі функції:

- підтримка єдності членів політичної партії;

- залучення до партії нових членів, у тому числі осіб, які нещодавно отримали політичні права;
- пробудження ентузіазму у виборців, вказівка в програмах і публічних виступах на чисельність партії та важливість спільної мети;
- доведення до виборців інформації про політичні питання, які потребують вирішення, про переваги партійних лідерів і недоліки їхніх конкурентів [15].

Дослідник зазначив, що саме умови розвитку американського суспільства, а також поширення загального виборчого права ще в 1820-1830-х роках призвели до того, що партії почали відігравати там провідну роль, і саме вони, не влада, яка визначала вектор суспільного розвитку.

Американський політолог Г. Алмонд довів, що в сучасних розвинених політичних системах, які розуміються як комплекс взаємодіючих ролей, об'єднання політичних інтересів стає першою і специфічною функцією політичних партій. І ця функція є «середньою стадією (політичного) процесу», яка покликана трансформувати сприйняті інтереси у «відносно невеликий набір політичних альтернатив». У цьому випадку двопартійність буде найефективнішим механізмом, а багатопартійність менш ефективно сприятиме консолідації. Х. Алмонд підкреслював, що будь-яка політична система виконує певні функції і, зокрема, партії в рамках демократичних політичних систем виконують переважно функції політичного рекрутування, артикуляції політичних інтересів та їх агрегації [7].

Політичні партії становлять значну частину соціально-політичної інфраструктури суспільства. Виконуючи роль «посередника» між громадянським суспільством і державними органами, партії здійснюють значний вплив на формування громадської думки та позиції громадян. Партії через своїх представників впливають на діяльність парламенту та уряду, представницької та виконавчої влади, часто виступають каталізаторами суспільних процесів, коригують діяльність потужних політичних структур.

У 70-х роках ХХ ст. американський політолог С. М. Ліпсет у спільному дослідженні з норвезьким вченим С. Рокканом дав переконливе політичне

обґрунтування функцій європейських партій як політичних виразників глобальних соціальних розколів. Вони назвали чотири «переломні точки» — вирішальні історичні події, що стали певними рубежами в політичній історії Європи: Реформація (VIX—VIIХ ст.); національні революції (період з 1789 р.); промисловий переворот (XIX-XX ст.); революція в Росії (1917 р.), і чотири лінії основних поділів, що означають серйозні конфлікти інтересів усередині кожної політичної системи та критичні моменти, що виникають унаслідок виникнення, в європейській історії: 1 — між центром і периферією; 2 — між державою і церквою; 3 — між містом і селом; 4 - між роботодавцями і працівниками. Саме вони дали поштовх виникненню в Європі політичних партій з різною соціальною базою (регіональною, конфесійною, етнічною, становою). Так, модель Ліпсета-Роккана формування політичних партій у Західній Європі викладається за такою схемою: критична точка історії — розкол за певною ознакою — артикуляція основних проблем — поява політичних альтернатив [19].]

З концепції випливає, що в Європі до 20-х років XX ст. виникло кілька найбільш значущих партійних альтернатив:

- консервативна - репрезентує спочатку центральні еліти, а потім весь клас великих власників;
- ліберальний — який спочатку виражає інтереси периферії, а потім радикалів у містах;
- аграрний - який захищає інтереси землевласників і селян;
- соціал-демократичний — орієнтований на роботу в робітничому русі та представляє інтереси цього класу;
- комуністичний - який представляє радикальні сили, які не сприймають існуючі політичні системи і прагнуть до світової революції.

Найбільш чітко ця теоретична схема працювала в Скандинавії. В усіх країнах цього регіону склалася двоблокова партійна система: робітничому руху, представленому соціал-демократами та комуністами, протистояли «буржуазні» партії — консервативна, ліберальна, аграрна, що дозволяло говорити про п'яти-

партійної системи скандинавських країн до певного часу, що цілком відповідало концепціям С. Роккана [23].

Дж. Сарторі, акцентуючи увагу на боротьбі партій за політичну владу, виділив такі функції партій:

- здійснення добровільної участі громадян у політичному житті і особливо у виборах;
- соціально-політична інтеграція різних верств суспільства для досягнення спільної мети;
- посередництво в представництві інтересів соціальних груп, прагнення досягти їх балансу;
- вирішення конфліктів або виявлення тенденцій до них, відповідна їх нейтралізація;
- волевиявлення більшості громадян;
- розробка політики та відповідних політичних рішень;
- відбір і формування політичних лідерів [5].

Слід зазначити, що хоча участь у виборчих процесах не є виключною прерогативою та виключною функцією політичних партій, проте саме участь у виборчих перегонах посідає провідне місце в діяльності будь-якої партії. Тільки беручи участь у виборах і перемагаючи, партія отримує можливість досягти своїх програмних цілей завдяки післявиборчому розподілу владних позицій. Успіх на виборах є як умовою доцільності подальшого існування партії, так і показником її ефективності та конкурентоспроможності серед інших учасників політичного процесу. Для більшості виборців мірилом позитивної чи негативної оцінки діяльності партії є знову ж таки результати останньої на виборах. Більше того, американські політологи К. Джанда та Р. Хармель, створюючи інтегративну теорію партійних цілей та партійних змін, вважають партії консервативними організаціями, які не прагнуть до змін. Вчені зазначають, що партії можуть змінюватися лише через зовнішній чи внутрішній тиск. І якщо внутрішніми факторами еволюції партії можуть бути боротьба фракцій, боротьба між рядовими партійцями та партійною елітою, боротьба за демократизацію

партійного життя, то основним зовнішнім фактором партійних змін є поразка партії на виборах [45].

Узагальнюючи історичний шлях становлення української багатопартійності, робимо висновок, що партії в політичній системі виконують такі функції:

1. стимулювання участі громадян у політичному житті, заміна стихійних форм соціально-політичної активності населення інституційними, контрольованими формами;

2. виявлення та артикуляція інтересів соціальних верств і груп населення; формування громадської думки, аналіз ситуації, що складається, тенденцій і прогнозування їх можливих змін; розвиток політичної культури громадян і сприяння їх політичній освіті, вихованню громадянськості; висування кандидатів на виборах до органів влади та надання їм підтримки;

3. участь у діяльності органів представницької та виконавчої влади, структур місцевого самоврядування; підготовка та висування кадрів для державної та муніципальної служби, громадських організацій [16].

Проте дослідник зазначає, що виконання цих функцій більш властиве суспільству з певною стабільністю суспільно-політичного життя та сформованими демократичними традиціями. В умовах, коли тільки відбувається формування демократичної політичної системи, основною метою політичних партій є перетворення безлічі приватних інтересів окремих громадян, соціальних прошарків, зацікавлених груп у колективний політичний інтерес шляхом зведення цих інтересів до єдиний знаменник.

Враховуючи напрацювання вітчизняних дослідників щодо основ теорії політичних партій, визначимо такі їх функції (див. табл. 2.1):

- виборча функція;
- функція політичної рекрутації та соціалізації;
- іноваційна функція;
- накопичувальна функція;
- складова функція;
- інтегруюча функція.

Таблиця 2.1

Функції політичних партій

<i>№</i>	<i>Функція</i>	<i>Сутність функції</i>
1	Електорална функція	Діяльність, спрямована на просування кандидатів на виборні посади в органи представницької та виконавчої влади за допомогою їх висунення і підтримки на виборах
2	Функція політичного рекрутування і соціалізації	Функція, за допомогою якої в політичному процесі здійснюється залучення, первина селекція і наступна циркуляція політично активної частини громадян
3	Іноваційна функція	Вироблення політичними партіями альтернативних пропозицій про можливе рішення тих або інших проблем, а також методів реалізації пропонованих рішень.
4	Акумулятивна функція	Засвоєння, синтез і подальше політичне вираження інтересів соціальних, етнічних, вікових категорій населення в ідеологічних доктринах, що розробляються партією, і політичних програмах
5	Конститууюча функція	Забезпечення інституціональних гарантій ідеологічного і політичного різноманіття, а також мирного вирішення соціальних протиріч за допомогою діяльності по формуванню політичної волі громадян, участі у формуванні і діяльності органів державної влади
6	Інтегруюча функція	Виражається в об'єднанні людей на основі спільності цілей і інтересів політичного характеру, у виробленні на цій основі загальнішого групового соціального інтересу, загальної системи поглядів, в об'єднанні громадян в єдину структуру, внаслідок чого з'являється новий колективний суб'єкт публічної політики

Джерело – [44]

В одній із перших праць вітчизняних дослідників, присвячених проблемам розвитку політичних партій, визначено такі функції:

1. Представництво інтересів. Партії діють як важливі представники інтересів соціальних класів, прошарків і груп, перетворюючи велику кількість цих різноманітних і специфічних потреб і запитів у більш систематичні, прості в експлуатації пакети пропозицій. Проте якщо групи тиску лише виражають певні інтереси, то політичні партії відбирають, раціоналізують і впорядковують інтереси, як правило, різних груп, об'єднуючи їх в єдину систему. Водночас

багато з цих вимог відхиляються залежно від їх відповідності партійній ідеології, що пояснюється двосторонім зв'язком політичної партії з її соціальною базою. Отже, політична партія є важливим фактором визначення, відбору, систематизації та вираження суспільних інтересів у політиці.

2. Комунікативна функція. Саме партії значною мірою забезпечують необхідний зв'язок між тими, хто здійснює політичне лідерство, і тими, на кого воно поширюється, тобто практично з усіма іншими громадянами. Таким чином, партія відіграє роль каналу вираження та формування ідей, цілей, завдань тощо, який спрямований як вгору – до верхівки владної піраміди в державі, так і вниз – до найнижчих соціальних верств, і є вирішальним для політичного управління суспільством. У конкурентних партійних системах висхідний канал комунікації (комунікації) від керованих до правителів досить інтенсивний і стабільний. Проте навіть у таких системах партія функціонує як засіб вираження та поширення інформації, освіти та впливу на громадську думку.

3. Формування та відбір політичних еліт та соціалізація. Партії виступають основним механізмом рекрутування та поповнення еліт, за допомогою якого готуються та відбираються кандидати на політичні посади на всіх рівнях партійної піраміди та за допомогою якого, зокрема, обирається національне (державне) політичне керівництво. Відбір кандидатів усередині партій часто є більш вирішальним етапом, ніж наступні національні чи регіональні вибори.

4. Розробка політики та реалізація політичного курсу. У правлячій партії, її лідерах, які здійснюють політичне керівництво країною, вирішується подвійне завдання утвердження, упорядкування та забезпечення реалізації спільних для всього суспільства цілей, національних інтересів цієї держави. Головною рушійною силою революційних перетворень сучасної доби були політичні партії.

5. Функції соціальної інтеграції. Політичні партії, носії певної системи ідеологічних цінностей щодо здійснення політичної влади в суспільстві, виступають об'єктами емоційної прихильності (лояльності) або протистояння (ворожнечі). Таким чином, здійснюючи значний вплив на громадську думку та поведінку громадян (виборців), партії відіграють роль своєрідного

«лакмусового папірця» — соціального індикатора та, відповідно, інтегруючого чиника для певних соціальних верств, спільнот і груп, які бачать конкретну партію як представника своїх політичних потреб та інтересів, з якою вони пов'язують свої надії на вирішення тих чи інших соціальних завдань і розвиток країни, з якою, зрештою, ототожнюють себе щодо різноманітних проблем, що існують у суспільстві [39].

Окремо відзначимо ще одну думку щодо класифікації функцій політичних партій у суспільній системі. Тому доктор історичних наук, професор М. Вегеш зазначає, що в умовах сучасної демократії діяльність політичних партій обмежена трьома основними рівнями суспільної системи.

I. Перша з них — це сфера суспільних відносин, у якій партії мають своє коріння, звідки вони черпають свою силу і житєву силу. На цьому рівні партія виконує такі функції:

а) формування громадської думки з суспільно важливих питань. Партії акцентують увагу суспільства на важливих проблемах, пропонують можливі варіанти їх вирішення;

б) функція політичної ідентифікації. Партії зі своєю ідеологією та своїми діями дозволяють індивіду визначити свою політичну орієнтацію, визначити свої симпатії в масі різнорідних політичних цінностей;

в) артикуляція та інтеграція соціальних інтересів. Партії визначають найбільш значущі суспільні інтереси та потреби і перетворюють їх на гасла, вимоги, програми та дії політичного характеру. Однак інтереси різних категорій населення неоднорідні, тому сторони намагаються якщо не поєднати, то хоча б узгодити інтереси різних груп і на цій основі досягти соціального компромісу навколо певної програми чи ідеї. При вирішенні цієї проблеми сторони орієнтуються на інтереси великих соціальних верств, вносять корективи в стратегію та програмні установки відповідно до змін у суспільстві;

г) активізація політичної участі та мобілізація мас. Завдяки різноманітній діяльності (виборча агітація, пропаганда, масові акції тощо) громадяни

залучаються до політичного життя, партії набувають досвіду участі у владних відносинах, партії забезпечують громадян ресурсами для політичної діяльності;

д) формалізація та інституціоналізація політичної участі громадян [24].

На зміну спонтанним, спонтанним, неорганізованим формам політичної дії приходять більш прийнятні конвенційні форми участі через партії та виборчу систему.

II. Другий рівень – це рівень самої партії, де виконуються такі функції:

а) набір нових членів партії та відбір політичних лідерів. Саме в партіях майбутні законодавці та керівники виконавчих структур демонструють свої політичні та організаторські здібності, відбувається їх підготовка до відповідальних посад;

б) розвиток партійної ідеології, пропаганда.

III. Третій рівень діяльності партії – це рівень інституціоналізованої державності. Партії «вторгаються» у сферу державних інститутів і виконують такі функції:

а) участь у боротьбі за владу шляхом участі у виборах до представницьких структур. Боротьба різних партій за владу забезпечує конкуренцію і плюралістичний характер політичного процесу;

б) функція зв'язку в площині «суспільство – державна влада» та забезпечення легітимності політичної системи. Партії через своїх представників при владі значною мірою забезпечують необхідний зв'язок між тими, хто здійснює політичне управління, і тими, на кого воно поширюється;

в) участь у політичному управлінні. Партія самостійно або в коаліції з іншими партіями керує державою, беручи під свій контроль органи державної влади, або, перебуваючи в опозиції, опосередковано впливає на органи, які приймають політичні рішення, контролює їх діяльність [35].

Український партієзнавець М. Примус серед основних функцій, притаманих лише політичним партіям, виділяє такі: боротьба за владу (яка реалізується переважно у виборчій діяльності, але використання непарламентських методів боротьби – страйків, масових демонстрацій тощо).) не виключено;

соціалне представництво; соціална інтеграція; розробка та реалізація політичного курсу; політичне вербування [19].

Отже, існують різні позиції та думки щодо функцій політичних партій, які обумовлені різними факторами їхнього існування в політичній та суспільній системах нашої держави.

2.2. Особливості взаємодії держави та політичних партій

Ще М. Дюверже визначав партію як організацію, яка діє в системі держави. Такий підхід поклав початок новому напрямку в науці про партії, який ґрунтується на абсолютизації інституційної проблематики. Дюверже не був першим західним соціологом, який проаналізував інституційні аспекти партій, але ніхто раніше не висував їх на перший план у такій мірі.

Дійсно, політичні партії та громадські об'єднання посідають важливе місце в політичній системі держави та суспільному житті. Вони не лише впливають на процеси саморегуляції громадянського суспільства та забезпечують механізми зворотного зв'язку між суспільством і державою, а й сутєво впливають на діяльність органів державної влади, економіку, соціальні процеси, міждержавні відносини. Без політичних партій неможливі ні розробка національної політики, ні процеси прийняття рішень щодо її реалізації; неможливо також забезпечити реалне народовладдя, оскільки свобода діяльності політичних партій є запорукою демократії [5].

Політичні партії забезпечують необхідний зв'язок між народом і представницьким механізмом влади. Саме через партії уряд може звертатися до мас за підтримкою, а маси через партії можуть критикувати керівництво і висувати до нього вимоги. У Конституції Італії партії навіть розглядаються як прямий і прямий інструмент народного суверенітету, при цьому суверені функції виконують як правлячі, так і опозиційні партії. Право на владу і право

на опозицію розглядаються як дві форми вираження народного суверенітету. Партії виступають динамічною силою розвитку політичної системи в державі.

На думку американських політологів, політичні партії абсолютно необхідні для демократичного правління та демократичної правової держави.

Адже, висуваючи своїх представників до законодавчих органів, партії покладають на них обов'язки своїх довірених осіб у створенні та реалізації законів і державної політики.

Таким чином, партія забезпечує зв'язок населення з державними структурами, інституціоналізує політичну поведінку громадян, замінює стихійні форми суспільно-політичної активності впорядкованими, організованими діями, що знаходяться під контролем.

Між політичними партіями та органами державної влади існують прямі та зворотні зв'язки. Прямі зв'язки встановлюються в процесі накопичення політичними партіями суспільних інтересів і винесення їх на державний рівень. Водночас вони виступають посередниками між соціальними групами та владними структурами. Водночас політичні партії є зв'язком зворотного зв'язку між громадянським суспільством і владою. Такий зв'язок встановлюється шляхом доведення до владних структур інформації про сприйняття суспільством державної програми, заходів у цілому, надання об'єктивної оцінки політичної та економічної ситуації в регіоні для вироблення ефективних управлінських рішень. У системі таких взаємозв'язків вибудовується своєрідний трикутник виборці – політичні партії – органи державної влади, основним з яких є політичні партії [47].

Основними формами взаємодії політичних партій та органів державного управління є такі сфери: виборчий процес, через який політичні партії набувають суб'єкта державної влади; формування державної політики політичними партіями через парламентську діяльність; прийняття та реалізація управлінських рішень на державному рівні.

При цьому рівні взаємодії стратегічні, регіональні як тактичні та локальні як ситуаційні. Залежно від рольового статусу політичних партій в інститутах

державної влади та ступеня впливу на процес прийняття та реалізації державно-управлінських рішень визначається рівень їх державно-владної суб'єктності. Відповідно до нього політичні партії поділяються на суб'єкти вищого, високого, середнього та нижчого рівнів партійно-владної взаємодії.

Основним завданням політичної партії після отримання влади є керівництво суспільством через механізм діяльності органів державного управління. Тривалий час у дослідженнях існувало розмежування публічної політики, яка пов'язувалася з функціонуванням парламенту, та державного управління. При цьому політичні партії розглядалися як чиники впливу на законодавчий процес у стінах парламенту, а не на прийняття та реалізацію управлінських рішень у системі виконавчої влади. Зміни в трактуваннях і дослідженнях сутності та ролі держави пов'язали державну політику та державне управління, поставили політичні партії в центр державно-владних відносин. Домінування набуло визнання впливу партійної конкуренції та домінування певних політичних сил у функціонуванні органів законодавчої та виконавчої влади [9].

Політичні партії та інші об'єднання громадян формують депутатський корпус представницьких органів державної влади через інститут виборів.

Партії подають ініціативні законопроекти до парламенту через народних депутатів - інколи Конституція держави наділяє керівні (централні) органи деяких недержавних об'єднань громадян правом законодавчої ініціативи.

Політичні партії можуть бути суб'єктами правотворчості з ряду питань (наприклад, при укладенні трудовим колективом договору з власником підприємства) або можуть бути суб'єктами правозастосування (наприклад, серед осіб, які мають право в окремих випадках до складання протоколу про адміністративне правопорушення, зокрема залучається ряд представників громадських організацій).

У свою чергу, вплив держави на партії та інші об'єднання громадян виявляється, зокрема, в тому, що держава розробляє загальнообов'язкові «правила гри» суб'єктів політичної системи, тобто встановлює правові норми що визначають порядок їх легалізації, подальшої легалізаційної діяльності; реєструє

об'єднання громадян; захищає права об'єднань громадян (суд, прокуратура тощо); здійснює контроль за законністю їх діяльності; сприяє виконанню деяких рішень громадських об'єднань громадян [40].

Участь партій у формуванні органів державної влади можна виявити через:

- створення депутатської більшості, яка формує уряд;
- діяльність парламентської меншості (опозиції);
- передвиборні партійні програми, заходи, публічне інформування;
- формування партійних фракцій, депутатських груп;
- формування альтернативної державної програми дій;
- контроль за діяльністю правлячої коаліції;
- законодавча діяльність;

- формування та виконання державної програми розвитку, прийняття управлінських рішень.

Тобто вплив політичних партій на державу відбувається у сфері участі у виборах, законотворчості, задоволення інформаційних запитів про діяльність виконавчої влади, громадського контролю [50].

З іншого боку, проявом впливу державних органів на політичні партії є: правове регулювання створення та діяльності політичних партій; державна підтримка; діяльність дорадчих і консультативних органів при органах державної влади; надання інформації, необхідної для досягнення цілей та виконання відповідних завдань; державний контроль.

Виділяють такі види форм взаємодії політичних партій як об'єднань громадян та органів державної влади:

1. Регулятивний (участь органів державного управління у створенні та діяльності об'єднань громадян).
2. Політичний (участь громадян у забезпеченні демократичності виборів до органів державної влади та їх формування).
3. Фіскальні (гранти, державна допомога, податкові пільги).
4. Надання послуг (обмін інформацією, партнерство, консультації).
5. Контролінг (державний і громадський контроль) [6].

Органи державної влади підтримують на рівних умовах політичні партії різними способами:

1. Забезпечення рівних умов і гарантій щодо використання державних засобів масової інформації.
2. Створення рівних умов для надання приміщень державної власності на умовах, аналогічних умовам їх надання державним установам.
3. Забезпечення рівних умов участі у виборчих кампаніях, референдумах, громадсько-політичних акціях [12].

Отже, партія забезпечує зв'язок населення з державними структурами, здійснює інституалізацію політичної поведінки громадян, заміняє стихійні форми суспільно-політичної активності впорядкованими, такими організованими діями, що перебувають під контролем. Вплив політичних партій на державу відбувається в площині участі у виборах, правотворчості, задоволення інформаційних запитів про діяльність виконавчої влади, громадського контролю.

2.3. Роль політичних партій в парламентській діяльності

Важливе місце в системі державного управління займає законодавча гілка влади. Законодавчі збори (парламенти, асамблеї, легіслатури) розвивають і зберігають демократичні форми правління, демократичні традиції. Саме в парламенті політичні партії борються за певний напрямок державної політики та контроль над владою.

Розвиток парламентаризму в різних країнах відбувається по-різному. Її особливості залежать від ступеня розвитку, від законодавства та історичного досвіду країни, від менталних особливостей населення та рівня громадянської свідомості її політиків.

Ступінь участі партій у державній діяльності значною мірою залежить від форми правління (внутрішній фактор) і типу виборчої системи (зовнішній фактор), що визначається співвідношенням законодавчої та виконавчої влади.

У країнах з парламентською формою правління (Великобританія) правляча партія або коаліція партій визначає склад уряду, призначає його голову і може розпускати уряд. Водночас, хоча парламент формує уряд, уряд може контролювати парламент через створену ним парламентську більшість. Вважається, що в парламентських системах партійні коаліції формуються після виборів і є обов'язковими (Німеччина). Є два типових положення для всіх систем парламентського правління: 1) уряд повинен піти у відставку, коли він втратив довіру парламенту; 2) уряд офіційно йде у відставку після загальних виборів [25].

У державах зі змішаною формою правління участь партій в управлінні державою більш опосередкована. Партії більшості можуть впливати на склад уряду завдяки тому, що конституційні норми надають парламенту право відмовляти в погодженні запропонованих президентом призначень на урядові посади.

За президентської форми правління (США) участь партій в управлінні державою більш опосередкована через те, що призначення на державні посади здійснює президент. Проте вплив парламенту залишається досить відчутним. У США партії в Конгресі діють із значним ступенем автономії від своїх національних комітетів.

Основними виборцями для національних комітетів є партійні організації штату та президент, якщо партія займає Білий дім. Таким чином, на відміну від парламентської системи, ті члени Конгресу, які не підтримують свого президента у вирішальних голосуваннях, не ризикують втратити контроль над виконавчою гілкою влади або стикнутися зі скликанням нових виборів до Конгресу. Партії в Сполучених Штатах, як і в інших конституційних демократіях, обирають головних посадових осіб Конгресу, законодавчих зборів штатів, Білого дому та адміністрацій штатів.

Таким чином, вони мають значний вплив на процес прийняття рішень на національному та державному рівнях. А через її Президента, який очолює виконавчу гілку влади, до процесу втілення прийнятих рішень у життя. У

президентських системах коаліції створюються перед виборами, а після них втрачають обов'язок (Чилі, США) [28].

За президентської та змішаної форм правління іноді має місце так зване «розділене правління», згідно з яким одна партія здійснює вплив на президента, а інша партія чи коаліція — на законодавчий орган.

Для реального впливу на формування державної політики та здійснення державного управління політичним партіям необхідно об'єднатися в коаліцію. Принцип коаліції працює в умовах, коли жодна партія не може отримати підтримку більшості в парламенті для формування уряду. Він полягає в тому, що політичні партії знаходять спільні інтереси, які переважають над вузькогруповими, і реалізують їх у процесі співпраці.

На асоціації впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Певний тип виборчої системи М. Дюверже відносить до внутрішньої. Таким чином, мажоритарна система абсолютної більшості призводить до формування стійких партійних коаліцій, оскільки сам механізм голосування залишає перед другим туром можливість зняти свої кандидатури на користь фаворита виборчих перегонів партіям, які домовилися. Пропорційна виборча система змушує партії відмовлятися від коаліційної політики на виборах [34].

За характером внутрішньої структури всі партійні об'єднання поділяються на блоки, коаліції, альянси. Б. Ісаєв пропонує розуміти блок як достатньо ієрархічну структуру, яка передбачає нерівноправні, асиметричні відносини між її учасниками. Домінуюча партія може нав'язувати свої фундаментальні інтереси та формулу розподілу дивідендів у разі успіху завдяки тому, що вона має потужніші ресурси (німецький блок ХДС-ХСС, де ХСС має значний вплив лише в Баварії, тому ХДС домінує у федеральному статусі). Альянс — це угода про виконання короткострокових завдань. Під коаліцією розуміють угоду рівноправних партнерів. Е. Хейвуд називає це тимчасовим об'єднанням політичних сил під загрозою небезпеки або неможливості досягнення поставленої мети поодиночки. Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України - це добровільне об'єднання депутатських фракцій, яке утворюється у

Верховній Раді за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій. Це угода між двома або більше представниками в парламенті (політичних партій) про спільне формування уряду та участь у ньому [36].

Теорія коаліцій сформувала систему показників, які визначають тип і структуру майбутньої коаліції. Прагматичний підхід передбачає врахування кількості місць у парламенті, якими володіють потенційні учасники коаліції, формування уряду за мінімальною кількістю учасників (коаліція з мінімальною перевагою). Таку коаліцію ще називають малою коаліцією, коаліцією споріднених сил або «мінімально переможною». Він формується на основі домовленостей між одним із лідерів парламентських перегонів і однією-двома менш впливовими «малими» партіями. Часто позиція «малої» партії стає вирішальним фактором у прийнятті політичних рішень. З виходом «малої партії» з коаліції остання втрачає статус більшості.

Ступінь ідеологічної сумісності передбачає відсутність протиріч щодо програмних цілей потенційних партнерів по коаліції (модель мінімального радіусу дії). Така коаліція називається великою («широкою») [7].

До складу входять фракції політичних партій протилежного ідеологічного спрямування. Ефективність роботи такої коаліції часто ставиться під сумнів: значні ідеологічні розбіжності створюють конфліктний потенціал, деструктивний для коаліції.

За відсутності чітких партійних лідерів формування стабільної парламентської коаліції гальмується відсутністю об'єднавчого центру.

Консенсус щодо формування уряду меншості досягається тим, що коаліція не включає числені фракції.

Коаліція може бути:

- закриті (партії, фракції яких створили коаліцію, належать до лівої чи правої частини ідеологічного спектру і не включають іншу партійну фракцію, яка не поділяє їх ідеологію);

- відкритий (якщо сторони не є полярними ідеологічно або якщо основні партії, незалежно від різних ідеологій, визнають необхідність співпраці для вирішення конкретного питання чи проблеми) [20].

Стабільність коаліції визначається рядом факторів:

- чітко визначена, сформульована та озвучена мотивація;
- розмір партій та ідеологічна дистанція між ними;
- консенсусний потенціал учасників коаліції;
- ставлення інших партій до коаліційного об'єднання тощо.

Виділено деякі тенденції створення коаліцій:

1. Коаліції, сформовані за схожими політичними поглядами, більш стабільні, а їхні уряди ефективніші.

2. Коаліції, створені на основі партій із глибокими ідеологічними розбіжностями, несуть деструктивний потенціал для них самих та для своїх урядів.

3. Коаліція, створена нерівними (кількісно) партнерами (домінуючою партією та меншою партією(ями)) є проблематичною [9].

Домінуюча сторона зацікавлена в керівних позиціях, а менший партнер повинен докласти зусиль, щоб поєднати два завдання: лояльну співпрацю з партнером і відповідність його напрямку діяльності.

Депутатські фракції складають основну структурну частину парламенту. Фракції в парламенті відстоюють ідеологію та інтереси певної партії, намагаються реалізувати її програмні принципи та передвиборчі обіцянки.

Парламентська фракція (лат. division) — об'єднання депутатів однопалатного парламенту або однієї з палат двопалатного парламенту, уповноважене здійснювати парламентські функції.

Г. Кречмер дає ряд визначень понять «дріб»:

1. Партійно-політичні представництва в парламенті, які намагаються впливати на волевиявлення держави і фактично є державними органами, які беруть участь у формуванні волі держави.

2. Об'єднання депутатів-однодумців, які утворюються на певний законодавчий період для досягнення певних політичних цілей шляхом організованої підготовки та пропаганди в парламенті.

3. Групи депутатів зі спільними політичними поглядами, які забезпечують розподіл, концентрацію та підвищення ефективності роботи на основі взаємної довіри та виконують подвійне завдання: створюють у людей відчуття демократичного легітимного зв'язку та сприяють ефективності парламенту та виконання його завдань.

4. Депутатські підрозділи окремих груп депутатів пов'язані спільністю політичних поглядів і, як правило, партійністю, а їхні права впливають з прав депутатів.

5. Об'єднання не менше п'яти відсотків від загальної кількості депутатів Бундестагу, які належать до однієї партії або партій, які не конкурують між собою в жодній із федеральних земель за політичними напрямками (згідно з регламентом бундестагу) [27].

На формування та функціонування парламентських фракцій впливає партійна система. Двопартійна система забезпечує чітку кристалізацію парламентських фракцій, переважно «біполярних» — більшості й опозиції. Багатопартійність сприяє проходженню в парламент багатьох політичних сил і стимулює міжфракційне блокування.

Фракції є продовженням партій у парламенті, елементом партійної і водночас парламентської структури, тому їх часто визначають як партії у парламенті. Утворення фракцій хронологічно та логічно передують формуванню керівних органів парламенту та формуванню його організаційної (комітетів, комісій) структури. При цьому фракції з факультативної форми об'єднання депутатів перетворюються на обов'язкову. Імперативність такого об'єднання підкреслюється тим, що імперативний інститут коаліції депутатських фракцій автоматично передбачає побудову парламенту за партійно-політичним — фракційним принципом. Однак слід зазначити, що жодна фракція не може узурпувати право виступу від імені парламенту, навіть якщо вона є

найчиселнішою за своїм складом. Адже парламент – це форум різноманітних політичних інтересів, які не можна і не слід зводити до одного [52].

Інакше це призведе до спотворення, спотворення народного волевиявлення, втіленого в результатах парламентських виборів.

Наявність фракцій визнається конституціями Греції, Данії, Іспанії, Італії, Португалії, Швеції. Зокрема, Конституція Португалії містить спеціальну ст. 183 «Депутатські групи», де визначено мету, напрями їх діяльності та повноваження. У більшості країн організація і діяльність фракцій регулюються на основі регламенту парламенту. Як правило, регламент визначає мінімальну кількість депутатів, достатню для створення фракцій, яка залежить від кількісного складу палат парламенту.

Кількість депутатів фракції коливається від 3 у Бельгії до 20 у Франції. У деяких країнах фракцією вважається будь-яка група депутатів від однієї партії.

На основі аналізу взаємовідносин між партією та фракціями можна виділити такі депутатські функції фракцій: висування кандидатів, які обиратимуться парламентом для виконання важливих державних завдань; здійснення парламентського контролю за діяльністю уряду; артикуляція та акумуляція політичних інтересів громадян; підготовка парламентських рішень з урахуванням партійно-політичних інтересів [46].

На відміну від організації політичних партій, структура депутатських фракцій законом не встановлюється. Кожна парламентська фракція може мати певну структуру керівництва. Він займає посаду голови чи лідера, який виступає від імені своєї фракції чи групи. Голова парламентської фракції досить впливова людина, як у парламенті, так і в партії. Обрання Голови (керівника) та основні рішення приймаються на загальних зборах депутатської фракції. У деяких парламентських фракціях існують колегіальні органи управління — Рада чи Президія. Іноді в депутатських фракціях, крім керівника та його заступників, вводяться також посади співголів та відповідального секретаря цієї фракції. Інколи створюються фракційні робочі групи та комісії з окремих питань депутатської діяльності, з підготовки законопроектів тощо [14].

Голова фракції, як правило, відповідає за всю політику своєї фракції, здійснює керівництво фракцією, є головним речником своєї фракції на пленарних засіданнях, а також перед громадськістю. Лідери фракцій мають надзвичайну політичну вагу, рівну, якщо не більшу, членам уряду. Заступники голів фракцій також мають свої чітко визначені повноваження та координаційні завдання у фракціях. Навпаки, вони виконують свої завдання після відповідного обговорення, взаємозамінюючи один одного.

Парламентська практика показує, що головами парламентських фракцій, як правило, стають лідери партій чи рухів, на основі яких створено виборчий блок чи виборче об'єднання, тобто найвідоміші політичні діячі та найактивніші парламентарі. Вони є координаторами і своєрідними організаторами роботи фракцій, відіграють значну, а часто й вирішальну роль у формуванні позиції депутатської фракції з того чи іншого питання, яке виноситься на розгляд парламенту.

Для прикладу розглянемо основні принципи формування депутатських фракцій згідно з Регламентом фракцій в Україні:

1. Депутатські фракції утворюються на партійній основі народними депутатами, обраними за списком політичних партій (виборчих блоків політичних партій), які отримали за результатами виборів депутатські мандати.
2. Політична партія (виборчий блок політичних партій) має право утворювати у Верховній Раді лише одну депутатську фракцію.
3. Принципи функціонування депутатської фракції мають бути демократичними та не суперечити вимогам Конституції України, Закону України «Про статус народного депутата України» та Регламенту [1; 12].

С.Лінецький та В.Крижанівський, провівши системний аналіз відповідних правових норм, визначають такі демократичні принципи функціонування фракцій: необхідність дотримання депутатами Конституції та законів України, Регламенту Верховної Ради України. Ради України, внутрішньопартійні та внутрішньофракційні документи і рішення, якщо вони не суперечать приписам чинного законодавства; вільне обговорення та вирішення питань на засіданнях

фракції; рівноправність депутатів членів фракцій; колегіальність ухвалених фракцією рішень; підпорядкування меншості волі більшості; надання можливості представникам фракційної меншості висловити свою позицію та обґрунтувати її; відкритість і гласність роботи фракцій, забезпечення їх доступу до ЗМІ тощо [9; 16].

Одним із шляхів демократизації процесу розробки та прийняття рішень в законодавчому органі може стати широке залучення громадскості до роботи парламентського комітету. З 1970-х років у Канаді, США та країнах Європи почали активно впроваджуватись механізми громадських консультацій між владою та представниками громадскості у вигляді постійно діючих громадських рад. Механізм громадських рад використовується владою для захисту від фальшивих кроків, від прийняття незрозумілих для суспільства та неадекватних ситуації рішень [6; 25].

Важливим фактором, що впливає на ефективність роботи парламенту, є партійна дисципліна, тобто одностайне голосування при прийнятті рішень. Адже парламентський уряд не може керувати без підтримки законодавців, і ця підтримка проявляється в забезпеченні скоординованого голосування. Водночас виборча дисципліна є внутрішньо згуртованою, а не результатом тиску (імперативний мандат чи підкуп). Об'єднана партія має бути стабільною, тобто забезпечувати постійний склад своєї фракції без розколів і переходів.

Опозиція є показником зрілості демократичного суспільства. Для аналізу проблеми опозиції можна виділити наступні компоненти опозиційних відносин: суб'єкт опозиції. Суб'єктами політичної опозиції є політичні партії та їх депутатські фракції (парламентська опозиція). У ширшому контексті, якщо мова йде про опозицію як суспільне явище, то суб'єктами протистояння можуть бути як певні об'єднання громадян (формалізовані чи ні), так і окремі громадяни; об'єкт протиставлення. Головною ознакою об'єкта протистояння є наявність владного статусу, що передбачає наявність легітимних можливостей для формування та реалізації певної політики через державні інститути [47].

Відповідно, визначення певної інституції як головного об'єкта опозиції (ставлення, до якого визначається опозиція) передбачає наявність у неї відповідних повноважень і залежить від конструкції політичної системи; підстави (причини) протиставлення. Серед підстав протидії можуть бути: зміст політики, яку проводить влада; засоби реалізації цієї політики; прагнення певного суб'єкта (політичної партії) зайняти місце влади.

Центр Разумкова пропонує таке визначення опозиції: «це сукупність суб'єктів політичного життя, які опозиційно ставляться до змісту політики, що реалізується чиною владою, та/або методів реалізації цієї політики, ведуть активну діяльність, спрямовану на зайняти центральне місце в державній системі» [25].

Метою опозиції є корекція курсу нинішньої влади з метою відстоювання інтересів суспільства та професійна підготовка альтернатив публічної політики.

Існують різні види протиставлення: структуроване – неструктуроване; відповідальний – безвідповідальний; лояльний – нелояльний; парламентський – позапарламентський; активний – пасивний; системність – несистемність тощо. Зокрема, Х. Лінц пропонує десять критеріїв лояльної опозиції:

1. Визнання лише виборчого способу здобуття влади та готовність поступитися нею іншим політичним акторам.
2. Відмова від насилницьких методів отримання або утримання влади.
3. Відмова від неконституційних способів застосування Збройних Сил.
4. Відмова від агресивної, насилницької риторики з метою мобілізації прихильників.
5. Обов'язковість участі в політичному процесі, виборах, депутатській діяльності.
6. Готовність до відповідальності за управління суспільством.
7. Готовність до компромісу та об'єднання з ідеологічними суперниками заради збереження демократичного ладу.
8. Відмова від таємних змов із радикальною опозицією.

9. Готовність визнати незаконною будь-яку діяльність опозиції, якщо вона спрямована на повалення законо обраної влади.

10. Налаштування на зменшення політичного впливу центрів влади, які не призначаються громадянами шляхом виборів [29].

Найбільший вплив на державну владу, її політику та управління здійснює парламентська опозиція, яка покликана бути противагою урядовій більшості. Термін «опозиція» (від лат. *opositio* — протиставлення) також позначає групу осіб або особу, яка виступає проти панівної думки.

Парламентська опозиція – частина парламенту, яка критикує владу та обґрунтовує альтернативні шляхи законодавчого врегулювання проблем, які вона порушує. У демократичних політичних системах він виконує такі функції:

- вирішення конфліктів (а не їх створення);
- зняття суспільного невдоволення;
- критика державної політики та дій влади (але в коректних формах і аргументовано);
- формування альтернативних рішень проблеми;
- спілкування, тісно пов'язане з представництвом інтересів і потреб тих верств населення, які довірили опозиції представляти свою волю.

Фактори, що впливають на ефективність опозиції: характер політичної структуризації в самому суспільстві; особливості розвитку політичної системи; форма державного правління; тип партії та виборча система; політичні та парламентські традиції країни.

Л. Гонюкова пропонує розглянути кілька моделей інституалізації опозиції.

Модель опозиції у Великій Британії характеризується незначним впливом опозиції на владу. Її функції зводяться до визначення порядку денного, розробки та ухвалення законів, призначення членів парламентських комітетів. До його повноважень належать контрольні функції, внесення змін до законопроектів [7].

Модель інституціоналізації опозиції в Німеччині демонструє наявність значних повноважень парламентської опозиції в державному управлінні з її підтримкою на всіх рівнях політичної системи. Значно розширюються

контрольно-законодавчі повноваження за рахунок участі політичних партій меншості в парламентському процесі, чіткого і пропорційного розподілу посад, сильного вето опозиційних партій на рішення парламенту. Прийняття рішень в середині опозиції відбувається за допомогою стилю консенсусу.

Модель інституціоналізації французької опозиції встановлює залежність ролі та статусу опозиції від розподілу влади між політичними силами (*divided rule*, або «співіснування»). Під час такого розділеного партійного правління опозиційну функцію виконують парламентська меншість і президент. Функціональний зміст діяльності політичних партій меншості, як правило, зводиться до контролних обов'язків [8].

У США термін «меншина» використовується для характеристики опозиційної складової політичної системи. Протистояння «меншості» і «більшості» може відбуватися всередині однієї палати, між верхньою і нижньою палатами Конгресу, між парламентом і президентом.

Найсильніші засоби протидії, які використовує влада, – вето та імпічмент.

Особливістю моделі інституціоналізації опозиції у Швейцарії є те, що функції опозиції виконують політичні партії, які увійшли до системи влади. Тому їх роль у політичній системі Швейцарії як суб'єктів опозиції до влади слабка. У традиційному розумінні політична опозиція тут майже відсутня. Її функції певною мірою виконують корпорації та окремі громадяни через механізми прямої демократії [9; 15; 38].

Враховуючи вищевикладене, можна зазначити, що в Україні також парламент складається з коаліції та опозиції, утворених партіями або фракціями партій (без урахування позафракційних депутатів). Тому роль партій у формуванні парламенту є досить значною, а програмні положення партій, що входять до коаліції та опозиції, є основоположними у процесах прийняття рішень та затвердження нормативно-правових актів.

Висновки до розділу 2

Узагальнюючи різні підходи до функцій політичних партій, які зумовлені різноманітними чинниками їх існування в політичній та суспільній системах нашої країни. При цьому участь у виборчих процесах не є виключною прерогативою та виключною функцією політичних партій, саме участь у виборчих перегонах посідає провідне місце в діяльності будь-якої партії.

Ступінь участі партій у державній діяльності значною мірою залежить від форми правління (внутрішній фактор) і типу виборчої системи (зовнішній фактор), що визначається співвідношенням законодавчої та виконавчої влади.

У країнах з парламентською формою правління (Великобританія) правляча партія або коаліція партій визначає склад уряду, призначає його голову і може розпускати уряд. Водночас, хоча парламент формує уряд, уряд може контролювати парламент через створену ним парламентську більшість. Вважається, що в парламентських системах партійні коаліції формуються після виборів і є обов'язковими (Німеччина). Є два типових положення для всіх систем парламентського правління: 1) уряд повинен піти у відставку, коли він втратив довіру парламенту; 2) уряд офіційно йде у відставку після загальних виборів.

Завдання партії – висвітлення найбільш суспільно значущих інтересів і трансформація їх у відповідні політичні рішення; політичні партії виробляють колективні цілі для всього суспільства, використовуючи певні ідеологічні моделі; партії виступають провідними суб'єктами рекрутування політичної еліти та сприяють її політичній соціалізації; найважливішою функцією політичної партії, реалізація якої включає попередні функції, є структурування виборчого процесу – власне виборча функція. Таким чином, партія виконує всі свої функції саме на виборчій арені.

На якість реалізації виборчої функції також впливає сукупний потенціал тих ресурсів, які партія використовуватиме на виборах. Великий словник іншомовних слів визначає потенціал як набір засобів, необхідних для досягнення чогось. Концентрація організаційних, інтелектуальних, кадрових і фінансових

ресурсів дає політичній партії реалні шанси на успішне проведення виборчої кампанії.

Серед провідних ресурсів, які традиційно використовують партії на виборах, слід назвати: організаційний (роль організації); інформація (вид і розвиток формальних і неформальних комунікаційних мереж); матеріалні (гроші, приміщення, обладнання); стратегічний («репертуар колективних дій»); соціальні (солідарні); наявність лідерів («підприємців» колективних дій). Таким чином, саме сукупність цих ресурсів визначає потенціал партії у виборчому процесі. У більшості країн світу виборці відають перевагу тим політичним силам, які мають потенціал для успішного проведення виборчої кампанії та здатні її перемогти. Тому пропонуємо використовувати поняття «конкурентний потенціал для реалізації виборчої функції політичної партії», який можна визначити як сукупність наявних і тих, що можуть бути мобілізовані ресурсів для ефективної та дієвої участі у виборчому процесі. на конкурсній основі.

Зазначені функції партій характеризують загальну модель їх діяльності в системі ліберальної демократії. Але в кожній країні існує певна специфіка функціонування політичних партій, їх місце і роль у політичній системі.

Обсяг і зміст політичних функцій багато в чому визначаються типом політико-правового режиму, нормами конституційного законодавства, а також характером сформованої в суспільстві партійної системи.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ

3.1. Тенденції розвитку сучасних політичних партій

На початку XXI ст. у діяльності партій з'явилися нові тенденції. Розглянемо найбільш важливі з них докладніше.

1. Зменшення впливу традиційних, насамперед комуністичних, партій.

Основними причинами є бюрократизація їх організаційних структур, догматизм ідеологічних програмних установок, а також крах соціалістичної системи СРСР. Багато партій виявились неспроможними врахувати нові реалії, що з'явилися в політиці внаслідок подолання (або пом'якшення) класових протиріч, а також висунення глобальних проблем на перший план. Під впливом суспільних змін ряд комуністичних партій зійшли з політичної арени, інші адаптували свої теоретичні погляди до соціал-демократичної ідеології. Інші, як і раніше, відстоюють ідею революційної організації суспільства.

2. Тенденція до зближення партійних ідеологій і програм соціал-демократів і консерваторів. Зі зміною соціальної структури суспільства, розвитком середнього класу послабилася прихильність партій до конкретних соціальних груп. Це стало причиною нестабільності соціальної партійної бази, непередбачуваності результатів виборів. Дослідники відзначають зростання «розрізненого» голосування, коли один і той же виборець на президентських і парламентських виборах голосує за представників різних партій. Іншими словами, партії почали втрачати функцію виявлення та узгодження інтересів певних соціальних груп [5].

3. У зв'язку з ускладненням суспільства, зростанням ролі в ньому засобів масової інформації, і особливо телебачення, партії почали втрачати функцію

політичної соціалізації мас. Раніше основними методами їхньої боротьби за виборців були листівки, мітинги та похідна агітація.

Зараз більшість виборців дізнаються про партії та їхніх кандидатів із телепередач. Відповідно, центр ажіотажу переноситься на екрани телевізорів.

Політологи наголошують, що сьогодні функція політичної соціалізації розподілена переважно між телебаченням, іншими ЗМІ та школою.

4. Підвищення освітнього рівня населення сприяло зростанню прагнення активних громадян до автономного політичного самовизначення.

Нав'язування моделей мислення партіями (багато з яких є фіктивними) призводить до того, що молодь надає перевагу масовим рухам, а не партіям.

Найважливіші політичні питання сьогодні часто вирішуються завдяки активним зусиллям рухів. Таким чином, партії поступово втрачають функцію політичної мобілізації мас. Цьому значною мірою сприяє прагнення руху переосмислити реалії сучасного світу, висунути оригінальні альтернативні шляхи вирішення глобальних та деяких інших проблем (екології, захисту прав людини, демократії, підвищення якості життя тощо).

Альтернативні рухи «зелених», правозахисників, антиглобалістів тощо наразі охоплюють значну частину світу. Вони набували різноманітних організаційних форм: від неформальних рухів до партійної та парламентської діяльності. На думку науковців, екологічний рух вважається найбільш організованим. «Зелені» створили в багатьох країнах свої партії — партії, схожі за організаційним типом на рухи, але які вже набули позанаціонального статусу, об'єднавшись у міжнародну організацію «Грінпіс». Сьогодні вона представлена фракцією в Європарламенті [16].

5. Зміна самого електорату, який для визначення своєї виборчої позиції орієнтується не стільки на партії, скільки на телебачення, Інтернет та дані соціологічних опитувань. Це призводить до того, що: зменшується дистанція «виборець – кандидат»; розмивається «власний» електорат кожної партії, який змушений шукати його на загальному виборчому полі; все це призводить до

зміщення електорату і перетасування всієї структури партійної системи, що спостерігається останім часом (Японія, Італія, Індія, Мексика та ін.).

6. Універсальність партії – очевидною тенденцією стає трансформація ролі та призначення партій. Такі партії також набувають організаційних ознак рухів. Вони побудовані на децентралізованому механізмі прийняття рішень. Головне в цьому механізмі – посилення контролю знизу за діяльністю керівництва партії, а також її депутатів. Не випадково їх називають партіями «нової хвилі». Формування партійних формувань з невизначеною електоральною базою пояснюється тим, що: партії змушені звертатися до широкого кола виборців, оскільки не можуть розраховувати на підтримку електорату з постійною партійною лояльністю, оскільки такої лояльності немає. за авторитарної влади; партії не прагнуть збільшити членство, оскільки їхні фінансові ресурси не залежать від кількості членів, а при меншій кількості зменшується ймовірність викликів партійному керівництву; деполітизовані громадяни посткомуністичних країн не схилні ототожнювати себе з ідеологіями та партійними символами, вони воліють солідаризуватися з сильними особистостями [40; 51].

Т. Шмачков характеризує універсальні політичні партії через набір ознак:

1. Здатність їх лідера (або групи лідерів) об'єднувати різні верстви населення, збалансовувати їхні інтереси.
2. Прагматизм їхньої ідеології, що дозволяє їм порівнювати різні ідеї та які розуміють їхні позиції.
3. Прагнення до союзів з багатьма, часто опозиційними групами інтересів [44].

У різних країнах світу різні традиційні партії тяжіють до універсальних партій. У румунських країнах - соціал-демократи; у Великій Британії – консерватори; у США - республіканці. Проте серед негативних рис універсальності партій варто відзначити:

- обмежені можливості «уніфікації» партійних платформ;
- універсальність може відштовхнути вірних прихильників і сприяти втраті іміджу партії;

- партії в прагматичній боротьбі гальмують розвиток.

7. Зменшення впливу ідеологічного чинника на розвиток політичних партій. Зараз ідеологічна складова вимивається з політичного процесу. Ідеологічну роботу партії активізують лише перед виборами. Як відомо, принципове значення для типології сучасних партій має їх класифікація за ідеологічними пріоритетами. Однак у політичних реаліях, коли цінісні орієнтації багатьох партій досить розпливчасті, таку класифікацію слід сприймати з певними застереженнями [6].

Нині спостерігається тенденція до посилення ролі позаідеологічних та позапрограмних чинників у формуванні орієнтацій не лише українських, а й західних виборців. Завдяки можливостям, які надають сучасні засоби комунікації, у суспільстві зі складною системою індивідуальних та групових ідентифікацій основними критеріями ставлення до політичної реальності є прагматизм, прив'язаність до контексту конкретних суб'єктів та способів їх діяльності.

Політичний прагматизм, попри всю свою виправданість, таїть у собі певні загрози. Вона здатна зробити політиків недалекоглядними, позбавити політичний проєкт широкої перспективи, не дати йому стати в один ряд із проблемами сьогодення. У цих умовах популізм, розрахований на аполітичну та неререфлексивну масу, виховану споживчою поп-культурою, може виявитися своєрідною та досить небезпечною імітацією політичної ідеології.

Результатом недостатньої розробленості ідеологій на теоретичному рівні є слабкість самих ідеологій, які часто копіюють готові західні моделі, що виникли в зовсім інших історичних умовах і були спрямовані на виконання інших завдань.

8. Новим трендом у розвитку політичних партій стало використання інформаційних технологій як одного з інструментів їх політичної комунікації. Таким чином, Інтернет дав змогу вдесятеро збільшити активність первинних організацій, організувати постійне залучення до партій користувачів мережі, які є політично активнішими за більшість населення [34; 48].

Розглянемо прояви тенденцій розвитку партійного будівництва на прикладі країн Східної Європи. Домінування комуністичної ідеології в діяльності цих партій позначилося на початкових можливостях і темпах їх трансформації. На відміну від партій Західної Європи, нові партії Сходу можна визначити не стільки як програмні, скільки як харизматичні та клієнтелистські. Харизматичні партії, мало чим відрізняються від неструктурованих людських мас, згрупованих навколо лідера, не потребують великих організаційних витрат і створення політичного консенсусу; Клієнтелистські партії, зокрема патронатні організації, краще організовані та прагнуть забезпечити постійний потік ресурсів для своїх послідовників. Ані харизматичні, ані клієнтелистські партії не здатні створити соціальні зв'язки, які б уможливили тісну програмну координацію між партійними прихильниками та лідерами. Можливо, вони просто не зацікавлені в цьому. Відсутність такої координації робить малоімовірною можливість сторін адекватно реагувати на соціальні виклики.

Вплив глобальної економіки, все більш відкрите бажання отримати політичну владу як інструмент контролю за розподілом національного багатства та розвиток сучасних засобів комунікації скрізь змінюють природу розколів, участь партій у політиці та реакція виборців. Різниця між ринковим лібералізмом та економічним популізмом цілком може стати новою домінантою. Готовність партій обходити його, намагатися підмінити головні питання менш значущими або робити вигляд, що вони по один бік вододілу, а на практиці – по інший, не є незнайомими політичними «феноменами». виборців в інших частинах світу. Повсюди значно зменшується кількість палких прихильників партії, водночас повсюдно зростає ігнорування виборів та розчарування виборців [33; 42].

На початковому етапі лібералізації відбулася поляризація політичних партій на праві та ліві сторони, внаслідок чого ліві опинились у системній кризі.

Праві партії відчували і мали певну морально-психологічну та ідейно-політичну перевагу над лівими. Але вже в середині 1990-х років у Східній Європі спостерігався своєрідний лівий реванш. Партії-наступниці, оговтавшись

від історичної поразки, зуміли знайти організаційні, ідеологічні, соціальні та символічні ресурси для приходу до влади, пропонуючи електорату нові форми політичної ідентичності в рамках загальної посткомуністичної політики.

Ще однією особливістю розвитку партій в умовах демократичного транзиту в країнах Східної Європи є те, що жодна з країн цього регіону не має масової партії. Політичні партії мають переважно кадровий чи картелний характер.

Серед причин недостатньої консолідації партійної системи в країнах Східної Європи виділяємо також нечіткість ліній основних суспільно-політичних поділів. У початковий період трансформації територіально-культурний поділ мав велике значення в процесі формування партій і партійних систем у Східній Європі. Соціально-економічне розходження між капіталом і працею було набагато менш поширеним [9].

У посткомуністичних країнах, які пережили період тоталітарного правління, жорсткість ідеологічних вимог до членства в правлячих партіях, привілеї її керівних і рядових членів, дискримінаційні критерії відбору останніх перетворили ці об'єднання на ідеократичні групи кастового характеру. Соціальні претензії партійної бюрократії, що виявлялися в прагненні перерозподілити владу на свою користь, призвели до появи партійно-державних утворень, які не виражали інтересів жодних верств суспільства. У сукупності ці тенденції призвели до самознищення партій як специфічних політичних інститутів.

Все це викликало значну недовіру населення до політичних об'єднань.

Практика показала, що через відсутність розвиненого громадянського суспільства в багатьох посткомуністичних країнах партійні системи виявилися значно слабшими, ніж у «класичних» демократіях Заходу. Вони характеризуються меншою, ніж у більшості стабільних демократій, інституціоналізацією, недостатньою легітимністю, нестабільністю партійних уподобань, слабкістю партійних ресурсів у політичній боротьбі. І хоча в цілому криза європейських партій вплинула на їхні позиції, організаційну та складову структуру, змінила форми взаємовідносин із населенням, партіям все ж вдалося

знайти вихід із кризи, і це виявилось у появі нової породження партійних організацій, які отримали назву «картелних партій». «тусовка професіоналів», «медіа-тусовки», «мінімалні тусовки». Тому в східноєвропейському політичному процесі є чимало прикладів партійної діяльності, відміної від традиційної [46].

Політичні партії країн посткомуністичного простору не відігравали значної ролі на ранньому етапі демократичного переходу. Провідними гравцями були громадські рухи та об'єднані національні фронти: «Солідарність» у Польщі, «Громадянський форум» у Чехословаччині, «Саюдіс» у Литві, «Народні фронти» у Латвії, Естонії та Молдові, «Союз демократичних сил» у Болгарії, «Союз демократичних сил» у Болгарії, «Фронт національного порятунку» в Румунії, «Хорватський демократичний союз» та ін. Лише в Угорщині у перших виборах брали участь організації, схожі на незалежні політичні партії, але й тут перемогла партія «Угорський демократичний форум». Багато нових партій мали неформальну організаційну структуру, елітарні ознаки, розмиті ідеологічні позиції та не мали чітко сформульованих програм.

О. Ніхосян виділяє такі причини нефункціональності інституту політичних партій у сучасному світі: втрата гостроти соціальних та ідеологічних відмінностей, що призвели до створення політичних партій у свій час: між працею та капіталом, між держава і церква, між конфесіями; підвищення загального рівня добробуту та освіти трудящих; зміщення партіями акценту з пропозицій щодо шляхів розвитку суспільства на інтерес лише до голосувань, а не до ідеологічних питань; очевидна слабкість інститутів громадянського суспільства в молодих демократіях; падіння довіри до політичних партій та послаблення ідентифікації з ними; скорочення кількості членів партії; глобалізація світової економіки, що зменшує вплив національного уряду на економічну ситуацію в окремих державах; прийняття багатьох важливих політичних рішень на наддержавному рівні; технічний прогрес звільнив політичні партії від необхідності мобілізації значної кількості волонтерів для проведення виборчих кампаній [32; 45].

9. У сучасних партіях ми спостерігаємо часткове повернення до кадрової моделі партії. Це насамперед означає, що центральну роль у них відіграють спеціалізовані групи політиків і професійних лідерів чи експертів із конкретних питань. Професіоналізація партій є закономірним наслідком їх входження у сферу високих технологій, оскільки сучасна політика та процедури управління складним державним апаратом потребують спеціальної підготовки. Партія, як організація, що об'єднує професіоналів, починає діяти на певній відстані від своїх членів і виборців. Можна припустити, що більшість електорату погоджувалася з цим явищем, очікуючи від партії лише професіоналізму в управлінні державою. Поряд з професіоналізацією діяльності спостерігається явище посилення організаційних основ керівництва групою лідерів (персоналізація влади). Партія все частіше використовує особистість лідера як важливий елемент виборчої кампанії. Так, християнські демократи Німеччини використовували позиції канцлера К. Аденауера, Консервативна партія Великої Британії у 70-х роках об'єдналася навколо М. Тетчер [12; 18].

Доступ до різноманітних приватних інтересів стає основною метою діяльності партії. Значним джерелом голосів для партії стають групи інтересів, які становлять досконалу організаційну машину і безпосередньо контролюють певні верстви суспільства. Результатом цього є зростаюча залежність виборчої партії від груп інтересів.

Особливості, що характеризують сучасні електоральні партії, слід розглядати насамперед у зв'язку із загальними тенденціями, які намітилися в західноєвропейській політиці з кінця 1960-х років і мали, безперечно, значний вплив на еволюцію політичних партій.

Конкретні політичні партії можуть, навпаки, відрізнитися між собою ступенем участі в трансформаційних процесах. Вони готують політичну стратегію, беручи до уваги контекст, у якому їм доводиться конкурувати (соціальний та інституційний контекст), і відповідно до цього вони можуть ретельно обирати аспект масовості чи аспект електоралізму. Умови політичної конкуренції можуть змусити конкретну партію швидко трансформувати свою

виборчу, а також парламентско-владну самоідентичність, що впливає на функціонування всієї партійної системи. Однак зазвичай партії дуже неохоче вдаються до змін в організаційному плані, тому багато структурних особливостей, характерних для моделі масової партії, зберігаються [56].

Розпад традиційних соціальних систем змінив природу політичної конкуренції. Вона стає більш відкритою, сильні партії мають конкурувати за голоси не лише між собою, а й з малими партіями. Зміна соціальної структури призвела до того, що малі партії певною мірою набули коаліційного потенціалу чи потенціалу політичного шантажу, якого вони раніше не мали. Центристська партія та ліберална партія «Демократи'70» у Нідерландах після певних успіхів на виборах не подолали бар'єр представництва («Демократи'70» зникли в 1983 р.). Становище радикальних лівих партій є відносно кращим, але навіть вони ніколи не можуть бути впевнені в подоланні бар'єру представництва (наприклад, комуністи отримали 10,6% голосів у 1946 році, і лише 0,6% у 1986 році, що значно нижче за репрезентативний бар'єр).

У 20 столітті жодна з партій не змогла зберегти монополію в сфері політичної соціалізації. Функції, які вони втратили, тепер були розподілені між сім'єю, школою та телебаченням. ЗМІ та незалежні виборчі комісії штовхали партії на поле масової політичної мобілізації. Функцію вираження групових інтересів взяли на себе числені громадські об'єднання. Проте говорити про занепад партій як політичного інституту поки передчасно [45].

Водночас слід визнати, що втрата сторонами окремих монополних функцій не є достатнім твердженням для висновку про зниження їх функціонального призначення. Найважливішою функцією партій залишається відбір політичної еліти та формування політичного лідерства.

Партії — найбільш універсальна з політичних форм громадської організації, спеціально пристосована для політичної діяльності в умовах представницької демократії. І поки існує останій, будуть і партії. Уряди, як і раніше, формуються на партійній основі. Будь-який політичний режим, який претендує на

легітимність, засновану на консенсусі та представництві, не може обійтися без партій.

3.2. Політичні партії у визначені стратегічного розвитку держави

Після парламентських виборів 2019 року в Україні сформувалася партійна система поляризованого плюралізму. Основою цього явища є геополітичний і соціокультурний поділ на «національно-патріотичні» та «проросійські» сили. У цьому сегменті центральну роль посідає правляча партія «Слуга народу», а на протилежних полюсах опозиції домінує «Опозиційна платформа – За життя».

Слід зазначити, що ступінь стабільності партійної системи та її інституціалізації є дуже низьким. Партії працюють насамперед як виборчі машини. Яскравим прикладом цих тенденцій є партія «Слуга народу», яка, отримавши однопартійну більшість на парламентських виборах, залишилася суто формальним політичним суб'єктом. Навіть прийняття законодавчих рішень власними силами «мономбільшості» ускладнюється через серйозні внутрішні протиріччя. Збереження електоральної підтримки правлячої партії стає все більш проблематичним завданням [19].

Основними чинниками змін у партійній системі на сучасному етапі є: поширення новітніх комунікаційних технологій та їх активне використання в політичних публічних комунікаціях, «партійність» місцевих виборів, запровадження пропорційної виборчої системи на парламентських виборах, запровадження пропорційної виборчої системи на виборах до Верховної Ради, збереження впливу на політичні процеси фінансово-промислових кіл та їх часткова переорієнтація на місцеві партійні проекти в контексті місцевих виборів.

Запровадження фінансування політичних партій України з державного бюджету та посилення контролю за їх фінансовою звітністю стало важливим інституційним фактором, який вплинув на характер діяльності партій, а відтак і

на функціонування партійної системи. Саме у жовтні 2019 р. Верховна Рада підтримала президентський законопроект (реєстр. № 1029 від 29 серпня 2019 р.), який сутєво змінив умови державного фінансування політичних партій (розділ IV Закону «Про політичні партії в Україні») [5; 14; 33].

Основним нововведенням стало позбавлення державного фінансування політичних партій, які набрали більше 2% голосів у загальнодержавному виборчому окрузі на парламентських виборах, але не подолали 5% бар'єр, необхідний для отримання права брати участь у розподілі депутатські мандати. Таке рішення було зумовлене зростанням у суспільстві негативного ставлення до державного фінансування партій. Але, у свою чергу, це обмежує можливості політичної конкуренції та певною мірою фіксує склад партійної системи, зокрема унеможливорює вихід на політичну арену «неолігархічних» політичних партій.

Другою інституційною зміною стало прийняття Виборчого кодексу [6], який набув чинності у січні 2020 року. Його головною новелою стала так звана «партійність» виборів. А це означає, що там, де проживає понад 10 тисяч виборців, право висувати кандидатів до рад усіх рівнів у селищах і громадах отримали лише політичні партії, а інститут самовисування скасовано. Перехід до пропорційної системи виборів з умовно «відкритими» регіональними списками вперше було апробовано на місцевих виборах, які відбулися 25 жовтня 2020 року. За даними опитування та аналізу виборчої статистики, переважна більшість виборців скористалася можливістю підтримати не лише партійний список, а й конкретного кандидата в ньому, і в результаті не менше половини обраних депутатів обласних рад, а також міських рад обласних центрів та Києва набрали достатню кількість голосів. для того, щоб мати можливість зайняти вищу позицію в регіональному партійному списку (25% виборчої квоти і більше).

«Партизація» виборів теоретично має стимулювати політичні партії до активізації діяльності в регіонах, до розбудови партійних структур на місцях – у містах, а особливо – у новооб'єднаних територіальних громадах, до пошуку нових методів і засобів комунікації з виборцями. У майбутньому ці процеси

мають позитивно вплинути як на рівень інституціалізації політичних партій, так і на формування їхньої стабільної соціальної бази – однак для цього партійним лідерам та керівникам партійних осередків необхідно насамперед відійти від сприйняття партій як проєктів одного виборчого циклу та спрямованість на інституційний розвиток [37].

У будь-якому випадку, одним із очікуваних наслідків Виборчого кодексу стане зміна системи взаємовідносин між центральними апаратами партій та їх регіональними та місцевими осередками, тим більше, що запровадження на виборах системи регіональних виборчих списків об'єктивно стимулює голів регіональних партійних осередків до більшої самостійності.

Найбільш загальною причиною значного інтересу ділових кіл до політичних партій в Україні, як і в інших країнах з перехідною економікою, є відсутність розмежування між політикою (владою) та бізнесом. Головною причиною зацікавленості бізнесу в безпосередній участі в державному управлінні (або впливі на нього) залишається можливість використання його як бізнес-ресурсу. Водночас висока вартість виборчих кампаній та потенціал впливу на масову свідомість популярних загальнонаціональних телеканалів робить підтримку фінансово-промислових груп (ФПГ) важливим чинником успіху чи невдачі політичної партії у її боротьбі. для потужності [18].

Редакційна політика медіахолдингів, що входять до них, є досить промовистим показником політичних орієнтирів ФПГ. Виразна опозиційність риторики найпопулярніших телеканалів посилювала поляризацію за лінією «влада-опозиція». Зі свого боку, головні претенденти на владу, беручи спільну участь у політичних ток-шоу та змагаючись на них в опозиційній риторичі, ще більше легітимізували та популяризували телебачення як основний канал поширення політичної інформації напередодні виборів.

Є підстави вважати, що «виборча революція» 2019 року (принаймні за масштабами) стала несподіванкою в тому числі і для більшості ФПГ всередині країни, які зазвичай глибоко інтегровані в політичне життя, як на рівні політичних партій і на рівні влади.

Водночас фракція «Слуги народу» заручилася підтримкою представників ФПН; наявність у «мономольшості» груп, орієнтованих на ті чи інші ФПГ, визнавали навіть самі члени фракції. Тому, навіть маючи обмежене представництво своїх інтересів у стінах парламенту, головні ФПГ активно використовують інструменти «м'якої сили» для просування власних інтересів. Водночас, як завжди, потужні ФФГ зацікавлені в послабленні центральної влади, у її вразливості перед шантажем [6].

Під час місцевих виборів опозиційні, зокрема регіональні/місцеві партійні проєкти користувалися широкою підтримкою фінансових та бізнесових кіл. Ймовірно, остані бачать у впливових лідерах місцевого самоврядування більш безпечних партнерів і противагу централній владі. У свою чергу, «партійність» системи місцевих виборів надавала існуючим партіям ефективний інструмент для залучення фінансування своєї кампанії з боку фінансово-ділових кіл, оскільки остані зацікавлені у використанні брендів популярних партій як «франшизи». » для більш успішного делегування своїх представників до органів місцевої влади.

Запровадження пропорційної системи на виборах до парламенту та до основних місцевих рад посилює позиції партій у відносинах із фінансово-промисловими колами. За цих умов у представників ФПГ є два варіанти поведінки: співпраця з існуючими політичними партіями або інвестування у створення та популяризацію нових партійних проєктів.

Поки що обидва підходи досить популярні, але в найближчі роки очікується зростання інтересу ФФГ до просування нових партій, а також активізація пошуку партійних «стартапів» для вигідного інвестування. Загалом ФПГ залишаються важливим чинником впливу на політичну систему України загалом і на партійну систему зокрема. Безумовно, такий вплив пов'язаний з високими корупційними ризиками. Водночас на цьому етапі більшість ФПГ займають відносно «конструктивну» позицію, намагаючись лобіювати свої інтереси, не провокуючи відкритих політичних конфліктів [45; 50].

Однією з характерних особливостей виборчих кампаній після 2014 р. стала їх «віртуалізація». У 2019 році активне використання новітніх методів

онлайн-агітації тією чи іншою мірою було характерним як для політичних партій, так і для більшості кандидатів у мажоритарних округах. Водночас слід зазначити, що зміни в політичних комунікаціях є як загальноєвропейською, так і світовою тенденцією. Цифрова революція, а особливо Інтернет, соціальні мережі та програми для смартфонів, стали важливими технологічними інноваціями, які надали громадянам доступ до нових форм спілкування та зробили колективні форми віртуального спілкування більш інтерактивними.

Ефективне використання цих технологій, особливо в роботі з молодшою верством суспільства, є важливою передумовою успіху на виборах (як, знову ж таки, показує досвід виборів 2019 року). Водночас високий маніпулятивний потенціал новітніх комунікаційних технологій (зокрема широкі можливості для інформаційно-психологічних операцій іноземних суб'єктів), а також їх вразливість до кіберзагроз створюють додаткові виклики для підтримки здорового та конструктивного суспільно-політичного дискурсу. . Загальна тенденція до «віртуалізації» політичного життя призводить до послаблення зв'язків між партіями та виборцями у міжвиборчий період, а отже до відчуження електорату, послаблення відповідальності партії за виконання передвиборчих обіцянок, за діяльність міністрів та інших висунутих ними посадових осіб [23; 37].

Останім часом спостерігаються зміни в електоральних настроях населення, зокрема спостерігається поступове зниження підтримки партії «Слуга народу». Продемонструвавши безпрецедентні для українських реалій результати на парламентських виборах у вересні 2019 року, у листопаді 2021 року рівень підтримки «Слуги народу» серед населення суттєво падає. Проте політичні партії, які отримали відносну меншість місць у парламенті зміцнили свої електоральні позиції в післявиборчий період. Це стало можливим завдяки тому, що вони консолідували роль двох ключових опозиційних сил. Партія «Батьківщина» не змогла суттєво покращити власні позиції, але в разі нових виборів принаймні можливість повторного проходження до парламенту залишалася. Натомість

партія «Голос», яка стрімко розвивалася, має мало шансів потрапити до парламенту, оскільки втратила більшість своїх прихильників [5; 14; 48].

Тому проведення наступних парламентських виборів, швидше за все, призведе до ситуації, коли для ефективної роботи Верховної Ради буде потрібно формування коаліції з двох-трьох парламентських партій. Звичайно, така ситуація не призводить до ситуації перед перезапуском Верховної Ради. Адже опозиційні партії «Європейська Солідарність» та низка інших партій, у разі реалізації сценарію наступних виборів, стануть основними потенційними учасниками передвиборчих перегонів.

Проведені соціологічні дослідження не свідчать про підтримку серед населення інших позапарламентських політичних сил, достатньої для подолання 5% бар'єру. Проте в українській партійній системі є цікава особливість: останім часом населення демонструє високий інтерес і відкритість до нових партій [48].

Слід також зазначити, що в умовах стрімкої популяризації та девальвації партійних брендів партії, які прагнуть довгострокового успіху та демонструють нову якість політики, мають зосередитись насамперед на посиленні та розширенні функціональної ролі партії як політичної партії. , однодумці зі спільними цінностями.

В умовах трансформаційних процесів у партійній системі в бік «одноразових» віртуальних політичних проєктів інституційно орієнтований спосіб побудови партії може бути не лише суспільно корисною, а й ефективною (хоча й більшою за часом і зусиллями) владною стратегією.

1. Оскільки політичні партії залишаються основною інституцією, якій громадяни хочуть делегувати право представляти свої інтереси, а представницька функція партії в суспільстві з роками зростає, партіям слід повернутися до прямого піару, налагодити ефективну комунікацію з різними соціальними групами, розуміти їхні потреби та демонструвати їхню потребу, завдяки чому суспільство має спільні інтереси та бажання ефективно відстоювати ці інтереси в системі державної політики.

2. Політичні партії можуть і повині брати активну участь у процесах просвіти та політичної освіти різних соціальних груп.

Форми такої участі можуть бути різними та залежати від конкретних обставин (у тому числі матеріальна та фінансова допомога). Така робота допоможе громадянам краще зрозуміти роль і функції партії в демократичній системі [16].

3. Одним із головних завдань політичних партій має стати створення стабільної електоральної бази на основі відстоювання цінностей та захисту інтересів різних соціальних груп, підвищення соціальної довіри до партії як до інституту, що представляє інтереси громадян.

4. Незважаючи на поширену тенденцію до «віртуалізації» політичного процесу та виборчих кампаній, важливим завданням має стати розвиток активних регіональних та місцевих партійних структур, які краще розуміють потреби громадян та залучають до партійної роботи авторитетних людей.

5. Особливу увагу приділяти підготовці кваліфікованих кадрів для партійної роботи та політичного представництва партії в радах різних рівнів, органах державної влади. Водночас «тусовки», за які мають конкурувати партії, не повині ставати «соціальними катапультами», що дискредитують як самі партії, так і їхніх кандидатів [29].

6. Програмне та ідейне спрямування роботи має стати одним із головних напрямів діяльності політичних партій. Партії повині мати певну ідеологію. Крім того, партії повині мати чітку позицію щодо громадського порядку, сумлінно підготовлені плани дій на випадок приходу партії до влади (і список людей, здатних реалізувати ці плани). Громадяни мають знати про ці проблеми як через регулярні зустрічі з ними, так і через ЗМІ (ЗМІ, соціальні мережі тощо).

При цьому як загальнопартійні, так і передвиборні програми різного рівня мають бути оригінальними та унікальними, не схожими на програми інших політичних сил, містити реалістичні пропозиції, досяжні цілі та механізми їх реалізації. У програмній роботі слід уникати установок, що провокують розкол суспільства (акцент на відмінностях між різними соціальними групами та

мешканцями різних регіонів, зневага до оточуючих), нереалістичних обіцянок та використання завищених соціальних очікувань [27].

7. Сторони беруть активну участь у розробленні загальнодержавного порядку деного та узгоджені з ним програм регіонального розвитку. Питання національних інтересів, цілей держави, національної єдності мають формулюватися під час всенародної дискусії, а не бути предметом політичної боротьби.

8. Слід приділити серйозну увагу питанням внутрішньопартійної демократії, періодичній зміні лідерів на основі виборів, просуванню молодих і перспективних політиків.

9. Керівництво політичних партій є заручником репутації свого лідера та нестабільності його політичної кар'єри. Також у разі домінування партій-«лідерів» фактор особистої лояльності перешкоджає формуванню усталених норм і правил як усередині партії, так і в міжпартійних стосунках. Усе це згубно впливає на інституційний розвиток партійної системи. Встановлення колегіального способу управління партіями сприятиме зміцненню інституційної стабільності партії та партійної системи, формуванню в партіях кращих політичних еліт. Це також захистить репутацію партії від помилок її лідера [47].

Висновки до розділу 3

Таким чином, основними факторами змін партійної системи на сучасному етапі є: поширення новітніх комунікаційних технологій та їх активне використання в політичних публічних комунікаціях, «партійність» місцевих виборів, запровадження пропорційної виборчої системи на парламентських виборах, збереження впливу фінансово-промислових кіл на політичні процеси та їх часткова переорієнтація на місцеві партійні проекти в контексті місцевих виборів.

В умовах трансформаційних процесів усередині партійної системи в бік «одноразових» віртуальних політичних проєктів інституційно орієнтований спосіб побудови партії може бути не лише суспільно корисною, а й ефективною (хоча й більшою за часом і зусиллями) владною стратегією. Бо політичні партії залишаються основним інститутом, якому громадяни хочуть делегувати право представляти свої інтереси. Політичні партії можуть і повинні брати активну участь у процесах просвіти та політичної освіти різних соціальних груп.

Одним із головних завдань політичних партій має стати створення стабільної електоральної бази на основі відстоювання цінностей та захисту інтересів різних соціальних груп, підвищення суспільної довіри до партії як інституту, що представляє громадян.

Попри поширену тенденцію до «віртуалізації» політичного процесу та виборчих кампаній, важливим завданням має стати розвиток активних регіональних та місцевих партійних структур, які краще розуміють потреби громадян та залучають до партійної роботи авторитетних людей тощо.

ВИСНОВКИ

Згідно з поставленою метою щодо обґрунтування ролі політичної партії у визначені стратегічного вибору розвитку держави та розробці шляхів вдосконалення в сучасних умовах та відповідно до поставлених завдань були зроблені наступні висновки дослідження:

1. Визначено сутність політичних партій як інструменту державного управління.

Розглянуто різні підходи до визначення політичної партії, їх переваги та недоліки. Аналіз показав, що підходи до визначення політичної партії можуть відрізнятися залежно від політичного, соціального та історичного контексту. Деякі підходи приділяють більше уваги організаційним аспектам, таким як членство в партії, структура та діяльність. Інші підходи зосереджені на ідеологічних аспектах, таких як цінності та політичні погляди, що лежать в основі діяльності партії. У статі розглянуто підходи, що базуються на організаційних аспектах, ідеологічних орієнтаціях, ролі в системі державного управління та правовому статусі політичних партій.

2. Здійснено аналіз основних засад утворення та функціонування політичних партій в Україні.

Визначено, що партії є особливим видом об'єднань громадян, які покликані не лише сприяти формуванню та вираженню політичної волі громадян, а й брати участь у народних виборах та формуваннях. Уряд і місцеве самоврядування виконують суспільно важливі функції, тому діяльність політичних партій впливає на різні сфери суспільного життя. Водночас неналежний державний контроль може сприяти легалізації антидемократичних політичних партій, які за певної підтримки на виборах загрожуватимуть територіальній цілісності держави, її безпеці, правам і свободам людини, існуванню демократії в країні в цілому. Отже, враховуючи значення політичних партій для сучасних

демократичних держав, особливого значення набуває питання конституційно-правового регулювання державного контролю за їх діяльністю.

Зважаючи на те, що політичні партії посідають особливе місце в державному управлінні та політичному житті, а також сутєво впливають на формування та діяльність органів державної влади, вони повинні мати розгалужену структуру зареєстрованих обласних, районних та міських організацій у більшості регіонів України.

3. Визначено роль політичних партій в парламентській діяльності.

Завдання партії – висвітлення найбільш суспільно значущих інтересів і трансформація їх у відповідні політичні рішення; політичні партії виробляють колективні цілі для всього суспільства, використовуючи певні ідеологічні моделі; партії виступають провідними суб'єктами рекрутування політичної еліти та сприяють її політичній соціалізації; найважливішою функцією політичної партії, реалізація якої включає попередні функції, є структурування виборчого процесу – власне виборча функція. Таким чином, партія виконує всі свої функції саме на виборчій арені. На якість реалізації виборчої функції також впливає сукупний потенціал тих ресурсів, які партія використовуватиме на виборах. Великий словник іншомовних слів визначає потенціал як набір засобів, необхідних для досягнення чогось. Концентрація організаційних, інтелектуальних, кадрових і фінансових ресурсів дає політичній партії реальні шанси на успішне проведення виборчої кампанії.

4. Охарактеризовано роль політичних партій у стратегічному розвитку держави.

Основними чинниками змін у партійній системі на сучасному етапі є: поширення новітніх комунікаційних технологій та їх активне використання в політичних публічних комунікаціях, «партійність» місцевих виборів, запровадження пропорційної виборчої системи на парламентських виборах, запровадження пропорційної виборчої системи на виборах до Верховної Ради, збереження впливу на політичні процеси фінансово-промислових кіл та їх

часткова переорієнтація на місцеві партійні проєкти в контексті місцевих виборів.

Основним нововведенням стало позбавлення державного фінансування політичних партій, які набрали більше 2% голосів у загальнодержавному виборчому окрузі на парламентських виборах, але не подолали 5% бар'єр, необхідний для отримання права брати участь у розподілі депутатські мандати. Другою інституційною зміною стало ухвалення Виборчого кодексу, який набув чинності в січні 2020 року. Його основною новелою стала так звана «партійність» виборів. «Партизація» виборів теоретично має стимулювати політичні партії до активізації діяльності в регіонах, до розбудови партійних структур на місцях – у містах, а особливо – у новооб'єднаних територіальних громадах, до пошуку нових методів і засобів комунікації з виборцями. Під час місцевих виборів опозиційні, зокрема регіональні/місцеві партійні проєкти користувалися широкою підтримкою фінансових та бізнесових кіл.

5. Визначено шляхи підвищення ролі політичних партій у системі державного управління України.

В умовах трансформаційних процесів у партійній системі в бік «одноразових» віртуальних політичних проєктів ефективною стратегією влади може стати інституційно орієнтований спосіб побудови партії, а саме: партії повинні повернутися до прямого піару, налагодити ефективну комунікацію з різними соціальними групами, розуміти їхні потреби та демонструвати їм потреби, завдяки яким суспільство має спільні інтереси та бажання ефективно відстоювати ці інтереси в системі державної політики; політичні партії можуть і повинні брати активну участь у процесах просвіти та політичної освіти різних соціальних груп; одним із головних завдань політичних партій має бути створення стабільної електоральної бази на основі відстоювання цінностей та захисту інтересів різних соціальних груп, підвищення соціальної довіри до партії як інституту, що представляє громадян; важливим завданням має стати розвиток активних регіональних та місцевих партійних структур, які краще розуміють потреби громадян та залучають до партійної роботи авторитетних людей; особливу

увагу приділяти підготовці кваліфікованих кадрів для партійної роботи та політичного представництва партії в радах різних рівнів, органах державної влади; програмно-ідеологічне спрямування роботи має стати одним із основних напрямів діяльності політичних партій; питання національних інтересів, цілей держави, національної єдності мають формулюватися під час всенародної дискусії, а не бути предметом політичної боротьби; приділяти серйозну увагу питанням внутрішньопартійної демократії, періодичній зміні лідерів на основі виборів, просуванню молодих і перспективних політиків; встановлення колегіального способу управління партією сприятиме зміцненню інституційної стабільності партії та партійної системи, формуванню кращих політичних еліт у партіях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / [Г. В. Боряк (кер. авт. кол.), В. В. Головка (координатор проєкту), В. М. Даниленко, С. В. Кульчицький, О. М. Майборода, В. А. Смолій (відп. ред.), Л. Д. Якубова, С. О. Янішевський] ; НАН України ; Ін-т історії України. К. : Ніка-Центр, 2016. 796 с.
2. Богашева Н. В. Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти: монографія. Київ. Логос, 2012. 446 с.
3. В НАЗК обговорили порядок використання коштів політичними партіями. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249765203>
4. Васильченко О. Фінансування політичних партій у зарубіжних країнах. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2008. № 6. С. 80-85.
5. Гошовська В. А. Посилення інституційної спроможності Верховної Ради України як умова подолання кризи вітчизняного парламентаризму [Електронний ресурс] / В. А. Гошовська, Л. А. Пашко, Л. І. Даниленко // Зб. наук. пр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – 2019. Вип. 1. С. 31-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprnadu_2019_1_6
6. Гошовська В.А. Парламентаризм як особлива система публічного управління. Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього: монографія /авт. кол. Л. Г. Комаха, І. В. Алексеєнко, В. А. Гошовська та ін.; за заг. ред. Л. Г. Комахи, І. В. Алексеєнко. К.: ВПЦ "Київський університет", 2022. 976 с., С. 11-57. URL: <https://ir.library.knu.ua/knurepo/handle/123456789/301>
7. Граніна В. Сплиття покаже URL: <http://archive.kontrakty.ua/gc/2007/40/11%vsplytie%pokazhet.html?lang=ua>.
8. Даниленко Л.І., Аліксійчук О.В. Український парламент і парламентаризм: політико-правовий аспект. Наукові перспективи. № 10(40). 2023. С. 90-100. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/7029/7069>.

9. Джуган В. В. Органи, що здійснюють державний контроль у сфері фінансування політичних партій в Україні та окремих країнах ЄС: порівняльний аналіз / В. В. Джуган // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. - 2017. - Вип. 43(1). - С. 56-59
10. Джуган В.В. Конституційно-правові засади фінансування політичних партій в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «конституційне право; муніципальне право». Ужгород, 2017. 17 с
11. Дунаєва Л. М. Інституціональні фактори формування і розвитку партійних систем // Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні та політичні науки. – Вип. 8. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – 516 с.
12. Замніус В., Ковриженко Д., Котляр Д., Асланян Г. Аналіз Закону України «Про політичні партії в Україні». Часопис Парламент. 2001. № 5. URL: <http://parlament.org.ua/2015/08/15/chasopis-parlament-52001/>
13. Капталан І.М. Політичні партії як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право», Одеса, 2015. 20 с.
14. Кафарський В.І. Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні. дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2010. 471 с
15. Кисельова Ю. Державне фінансування політичних партій — донори та реципієнти URL: <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=%3355&mode=thread&order=0&thold=0>.
16. Коваль М. Правове регулювання фінансування політичних партій в Україні (теорія і практика) / М. Коваль // Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики. Збірник / Редкол. Рябець М. — К.: ЦВК, 2001. — С. 211—220

17. Ковриженко Д., Чебаненко О. Технічний документ – концепція змін до законів України щодо підвищення прозорості фінансування політичних партій та виборчих кампаній в Україні. URL: http://parlament.org.ua/docs/files/8/1232614262_ans.pdf

18. Конституція України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

19. Маєвська І., Замніус В., Ковриженко Д. Фінансування виборчих кампаній в Україні: проблеми правового регулювання URL: http://www.parlament.org.ua/index.php?action=magazine&id=9&ar_id=128&iar_id=112&as=2

20. Маєвська І., Замніус В., Ковриженко Д. Фінансування виборчих кампаній в Україні: проблеми правового регулювання. URL: http://www.parlament.org.ua/index.php?action=magazine&id=9&ar_id=128&iar_id=112&as=2

21. Навіщо Україні 200 партій / Ю. Вишневський. Коментарі. 2009. № 36 (187) С. 20.

22. Об основных принципах организации избирательной системы и проведения выборов в Великобритании. URL: http://cikrf.ru/international/docs/vote_UK.php

23. Обушний С. Фінансове забезпечення діяльності політичних партій в Україні : дис. ... канд. економ. наук: 08.00.08 / С. Обушний. К. 2007. 186 с.

24. Основные политические партии Италии. URL: https://spravochnick.ru/politologiya/politicheskie_partii/osnovnye_politicheskie_partii_italii/

25. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/755-15>

26. Паламарчук Р. Як оцінити потребу політичної партії у фінансових ресурсах? Молодіжна альтернатива. 2004. Частина 2. С. 56

27. Полевий В.І. Конституційна відповідальність політичних партій в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «конституційне право». Київ, 2004. 20 с
28. Политические партии Германии. URL: <https://handbookgermany.de/ru/rights-laws/political-parties.html>
29. Политические партии Швеции. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5_%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B8_%D0%A8%D0%B2%D0%B5%D1%86%D0%B8%D0%B8
30. Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства : монографія / авт. кол. : В. А. Гошовська та ін.; за заг. ред. В. А. Гошовської. Київ: НАДУ, 2021. 144 с.
31. Політичні партії і громадсько-політичні рухи. політичні еліти. URL: [https://arm.naiuu.kiev.ua/books/politolog\(2018-11-14\)/lec/lec6.html](https://arm.naiuu.kiev.ua/books/politolog(2018-11-14)/lec/lec6.html)
32. Політичні партії: теорія та функціональні практики: [Навчальний посібник] / О. Новакова, Г. Агафонова, А. Моїсеєва, П. Струнін. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. 300 с
33. Правові засади створення та діяльності політичних партій. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_17869
34. Примуш М. В. Політичні партії : історія та теорія / М. В. Примуш. К. : Професіонал, 2008. 416 с.
35. Примуш М. Політичні партії та їх фінансова діяльність. Нова політика. 2000. №2. С. 17-24
36. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції: Закон України від 8 жовтня 2015 року. Офіційний вісник України. 2015. № 94. Ст. 3192
37. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

38. Про реєстрацію кандидатів на посаду міського голови. Міська виборча комісія. Наше місто Вишневе. 2010. № 40 (321). С. 5.
39. Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи. "Юридичний вісник України", N 15, 13-19 квітня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_053#Text
40. Романенко О.В. Финансирование политических партий в России: конституционно-правовые проблемы : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «конституционное право, муниципальное право». Москва, 2004. 26 с.
41. Романюк А. Партії та електоральна політика / Анатолій Романюк, Юрій Шведа. Львів : ЦПД «Астролябія», 2005. 365 с.
42. Романюка А., Шведа Ю., Шумельда О. Політико%правові аспекти фінансування політичних партій: світовий досвід та Україна / [А. Романюк, Ю. Шведа, О. Шумельда]. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. С. 32-42
43. Спільний висновок Венеціанської комісії та Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ щодо проекту закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції в Україні. URL: <http://www.osce.org/uk/odihr/180226?download=true>
44. Тетянич А.Т. Конституційно-правові засади державного контролю за діяльністю політичних партій в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз. дис. канд. юрид. наук. 12.00.02. Ужгород, 2018, 232 с.
45. Франция / Особенности партийной системы. URL: <http://www.hyno.ru/tom1/1745.html>
46. Черничко В.В. Конституційне право на об'єднання у політичні партії в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2016. 228 с
47. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм. К.: Юрінком Інтер, 2005. 560 с.

48. Шелудько В., Вадімова Н. Выборчі фонди політичних партій, виборчих блоків політичних партій: формування, використання коштів і контроль / В. Шелудько, Н. Вадімова // Вісник ЦВК. 2006. №3. С. 30.
49. Case of Republican Party of Russia v. Russia (12976/07) 12 April 2011
URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"tabview":\["document"\],"itemid":\["001-104495"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
50. L. De Sousa Challenges to political financing regulation: sound external monitoring/enforcement and sensible internal party accountability. URL: <http://home.iscte-iul.pt/~ansmd/CC-Sousa.pdf>
51. Nowotarski B. Upaństwowienie partii politycznych i jawność ich finansowania jako przesłanki antykorupcyjnej nowelizacji ustawy o partiach politycznych. Finansowanie partii politycznych : Materiały z konferencji dla posłów III kadencji, Warszawa 10 maja 2000 r. Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2002. S. 41-45.
52. Politinių partijų: Įstatymas Lietuvos Respublikos. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8624542DCE85/dqQHmvPNgn>
53. Романюк А.С., Шведа Ю.Р., Шумельда О.В. Політико-правові аспекти фінансування політичних партій: світовий досвід та Україна. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. 132 с
54. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970980604>
55. Valentyna Goshovska, Volodymyr Kreidenko, Viktoriia Sychova, Ihor Reiterovych, Iryna Dudko. Strategic guidelines for the development of Ukrainian parliamentarism in the conditions of globalization. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research, 2022, issue 12/02-XXVIII. P. 198-202. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120228/papers/A_34.pdf/
56. Zawadzki J. System finansowania partii politycznych w Polsce - praktyka i kierunki rozwoju. Studia Ekonomiczne. Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach. 2013. № 169. S. 216-225.